

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Vanesa Feldmane
Intermedialių literatūros studijų programa

Maisto poetika Ievos Dumbrytės romane *Šaltienos bistro*
Magistro darbas

Darbo vadovė dr. Laura Laurušaitė

Vilnius, 2025

Anotacija

Vanesa Feldmane, *Maisto poetika Ievos Dumbrytės romane Šaltienos bistro*. Magistro darbas, vadovė dr. Laura Laurušaitė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2025, p. 40.

Šiame Magistro darbe analizuojamas rašytojos Ievos Dumbrytės romanas „Šaltienos bistro“. Analizei pasitelkiamos gastropoetikos, grotesko, kanibalizmo ir feministinės kritikos metodologijos. Darbe siekiama atskleisti, kaip per maistą ir su juo susijusius vaizdinius konstruojamas kolektyvinis bei individualus protagonisto moralės žlugimas. Taip pat labai svarbi ir moters sumenkinimo tema romane.

Raktažodžiai: gastropoetika, groteskas, kanibalizmas, feministinė literatūros kritika, maisto simbolika, moters kūnas, šiuolaikinė lietuvių literatūra, Ieva Dumbrytė.

Turinys

Įvadas.....	3
1. Teoriniai maisto tyrimų literatūroje pagrindai.....	6
1.2. Maisto reikšmių daugiasluoksniškumas literatūroje.....	10
1.3. Grotesko estetika ir jos taikymas literatūros analizėje	12
1.4. Kūnas kaip vartojimo objektas: kanibalizmas ir lytiškumas	16
2. Tiriamoji dalis: Šaltienos bistro kaip gastro-groteskiškos visuomenės alegorija.....	21
2.1. Vidinė bistro aplinka ir maisto pramonė	22
2.2. Protagonisto tapatybės konstravimas per maisto vartojimo ir kūno degradacijos vaizdinius	29
2.3. Moters kūnas kaip vartojimo objektas.....	31
Išvados.....	35
Santrauka	36
Literatūros sąrašas	39

Įvadas

Šiuolaikinėje lietuvių literatūroje maisto ir valgymo motyvai vis dažniau paverčiami daugiaprasmėmis figūromis, per kurias galima tirti gilesnes tapatybės, galios temas. Lietuvių rašytojos Ievos Dumbrytės romanas *Šaltienos bistro* (2022) – vienas ryškiausių pastarojo meto pavyzdžių, kuriame maistas ne tik charakterizuoja siužetą ar veikėjus, bet padeda atskleisti žmogiškumo, moteriškumo temas, egzistencinę destruktiją.

Magistro darbo **tikslas** – išnagrinėti maisto poetiką romane *Šaltienos bistro*, taikant gastropoetikos, grotesko, kanibalizmo ir feministinės kritikos metodologijas. Nors tyrime trumpai aptariamas ir pramonės žiaurumas, industrinės prievartos aspektas, tai nėra pagrindinis analizės objektas. Daug svarbiau yra atskleisti, kaip per maistą ir su juo susijusius vaizdinius konstruojamas kolektyvinis bei individualus protagonisto moralės žlugimas. Ypatingas dėmesys skiriamas moters sumenkinimo temai, kuri, drįsčiau teigti, tampa vienu esminių darbo akcentų.

Siekiant šio analizės tikslo suformuluoti tokie **uždaviniai**:

1. Apibrėžti maisto poetikos sampratą ir jos taikymo galimybes literatūrai analizuoti.
2. Nustatyti, kaip romane *Šaltienos bistro* persipina maisto ir kūno vaizdavimas.
3. Atskleisti, kokiais būdais šie motyvai pasitelkiami identiteto, galios, lytiškumo temoms plėtoti.
4. Išnagrinėti, kaip romane pasireiškia grotesko ir kanibalizmo estetika, ypač siejant ją su feministiniu kritiniu požiūriu.

Tyrimo šaltinis – Dumbrytės romanas *Šaltienos bistro*, kuriame eksperimentuojant kuriamas originalus, filosofškai angažuotas pasakojimas. Kūrinyje susipina maisto ir kūno reprezentacija, grotesko, absurdo ir fiziologinio siaubo elementai, todėl jis ypač tinka tarpdisciplininei analizei.

Tyrimo metodologija. Pasitelkiama gastropoetika kaip tyrimo pagrindas, papildytas grotesko, kanibalizmo ir feministinės literatūros kritikos teiginiais. Analizė apima keletą **lygmenų**: teminį (maisto gaminimo ir valgymo situacijų analizė); stilistinį (įvaizdžių, antiestetikos, grotesko nagrinėjimas); ideologinį (požiūris į lyties, kontrolės ir žmogiškumo sąvokas), afektinį (šleikštulio, geidulio, alkio emocinių būsenų aprašymas).

Darbą sudaro įvadas, du pagrindiniai skyriai ir išvados. Teoriniame skyriuje pristatoma metodologinė tyrimo prieiga: gastropoetikos samprata, grotesko ir kanibalizmo teorijos, feministinės kritikos pagrindai. Antrame praktiniame-tiriamajame skyriuje analizuojami valgymo aktai ir maisto įvaizdžiai kaip transformacinės, ribinės patirtys, veikiančios veikėjų identitetą ir žmoniškumo kategoriją.

Nors Dumbrytės romanas sulaukė nemažo kritinio dėmesio viešojoje erdvėje, akademinio lygmeniu jis kol kas nagrinėtas labai fragmentiškai, daugiausia recenzijose ar pavieniauose straipsniuose (Laurušaitė, 2024). Trūksta išsamaus tyrimo, kuris derintų kelias teorines perspektyvas ir pasiūlytų kompleksinį požiūrį į šį kūrinį. Tai viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl ėmiausi šios temos.

Prieš pradedant gilintis į pasirinktą kūrinį ir į taikomas teorines koncepcijas, tikslinga trumpai pristatyti romano autorę. Dumbrytė – šiuolaikinė lietuvių rašytoja, kurios kūryba išsiskiria savitu stiliumi, jungiančiu grotesko, absurdo elementus ir socialinę kritiką. Jos literatūrinis debiutas buvo pastebėtas ir įvertintas tiek skaitytojų, tiek literatūros kritikų. Dumbrytės pirmasis romanas *Šaltienos bistro*, išleistas 2021 m. leidykloje „Kitos knygos“, sulaukė didelio dėmesio ir buvo išrinktas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kūrybiškiausia metų knyga. Romane pasakojama apie keistuolių istoriką ir jo bendradarbius, įtraukiant skaitytoją į absurdišką ir groteskišką pasaulį. Literatūrologė Solveiga Daugirdaitė pažymi, kad *Šaltienos bistro* liudija naują literatūrinį talentą ir patraukia skaitytoją gaivališka fantazijos žaisme, ironija ir socialine kritika (Lietuvos rašytojų..., 2022).

Už šį romaną Dumbrytė 2022 m. buvo apdovanota ir Liudo Dovydeno premija, skiriama geriausio debiutinio lietuviško romano autoriui. Tai reikšmingas įvertinimas, atkreipiantis dėmesį į autorės indėlį į šiuolaikinę lietuvių literatūrą. 2025 m. Dumbrytė pelnė Jurgos Ivanauskaitės premiją už antrąjį romaną *Negrižtantys*, išleistą leidykloje „Kitos knygos“. Šiame kūrinyje susipina mitologija, religija, stebuklai ir senieji prietarai, kuriant unikalų literatūrinį pasaulį. Komisijos nariai pažymėjo romano meninę ambiciją ir daugiasluoksnią pasakojimo suvaldymą, įvardindami jį kaip drąsios ir kokybiškos literatūros pavyzdį.

Dumbrytės kūrybinis kelias prasidėjo dar mokykloje, kur ji troško rašyti, tačiau buvo paskirta piešti mokyklos laikraštyje. Vėliau ji svajojo studijuoti lietuvių filologiją, tačiau įstojo į istorijos studijas. Nepaisant šių iššūkių, Dumbrytė išliko ištikima savo kūrybinėms ambicijoms. Ji teigia: „Aš – nieko nepasiekusi autorė, tačiau visada gyvenanti šalia svajonės“ (Lietuvių literatūros..., 2022). Šiuo metu Dumbrytė dirba banke, o rašymą įvardija kaip kančią – priešingai nei savo pagrindinę profesinę veiklą, kurią apibūdina kaip meditaciją (LRT.lt, 2022). Autorės kūryboje atsispindi jos asmeninės patirtys ir aplinka, kurioje ji augo. Panevėžyje praleista vaikystė, tėvų įtaka – tėvas, taisantis variklius, ir motina, lietuvių kalbos mokytoja – formavo Dumbrytės pasaulėžiūrą ir kalbos ir rašymo stilių, kurį ji apibūdina kaip „buities absurdą“, kylantį iš vaikystėje patirto aplinkos nepritapimo ir absurdo pojūčio.

Tyrimo **aktualumą** lemia ne tik *Šaltienos bistro* recepcija ir meninė vertė, bet ir platesnis kultūrinis kontekstas: literatūroje vis dažniau į kūną ir maistą žiūrima kaip į problemas. Tuo pat metu atsiranda poreikis tyrimuose derinti literatūrinę analizę su kultūros studijomis, feminizmo teorija,

posthumanizmu. Šis darbas – žingsnis šia kryptimi. Šalia gastropoetikos ir grotesko teorinių prieigų bus panaudojama kanibalizmo koncepcija ir Adams feminizmo teorija. Kaip atsiskleis tyrime, šios koncepcijos puikiai sąveikauja su grotesko estetika. Taigi įmanoma ištirinėti grotesko kulminaciją romane, kuri įvyksta per vestuvių sceną. Šiai scenai daugiau vietos bus skiriama antroje darbo dalyje.

Darbo **naujumą** pagrindžia keli aspektai. *Šaltienos bistro* analizuojamas taikant naują požiūrį į literatūros kūrinį per gastropoetikos ir feministinės minties sąsajas. Antra, siūlomas interpretacinis modelis, kuriame maistas traktuojamas ne tik kaip valgomas produktas, bet kaip naratyvinis siūlas. Trečia, į šiuolaikinę lietuvių literatūrologiją įvedama analitinė prieiga, iki šiol daugiausia taikyta Vakarų kultūrose – ypač feministinės kanibalizmo kritikos aspektu. Darbo tema laikytina aktuali, nes, kiek man žinoma, Lietuvoje nėra daug tyrimų, skirtų maisto simbolikai literatūroje. Todėl šis darbas galėtų reikšmingai prisidėti tiek prie gastropoetikos, tiek prie lietuvių literatūros tyrimų plėtros. Taip pat manau, kad pasirinkta tema turi potencialo būti toliau plėtojama – ateityje būtų galima tyrinėti maisto poetiką platesniame lietuvių literatūros kontekste.

Pastaba dėl šaltinių ir nuorodų. Šis tyrimas atliktas pasitelkus garsinius išteklius (audioknygas ar adaptyviomis technologijomis įgarsintus tekstus), todėl šiame darbe nesilaikoma standartinės citatų nuorodų teikimo tvarkos. Šis metodologinis pasirinkimas neturi įtakos akademiniam darbo aspektui.

1. Teoriniai maisto tyrimų literatūroje pagrindai

1.1. Gastropoetikos sąvoka ir ištakos

Prieš pradėdant nagrinėti gastropoetikos sąvoką, reikėtų atkreipti dėmesį į maisto studijų (angl. *food studies*) reikšmę ir pagrindines sąvokas. Tarpdisciplininiai šios srities pagrindai išsamiai aptariami knygoje *Literature and Food Studies* (2017), kurioje atskleidžiamos sąsajos tarp maisto ir antropologijos, geografijos, istorijos bei literatūros studijų. Knygoje pabrėžiama, kad maisto studijos neapsiriboja vien gastronomine analize, bet taip pat nagrinėja socialines, politines ir ekonomines struktūras, kurios formuoja maisto vartojimo praktiką. Ši sritis remiasi tiek literatūrine analize, tiek istorinių ir kultūrinių kontekstų tyrimu, siekdama suprasti, kaip maistas veikia visuomenės raidą. Viena esminių sąvokų yra maisto vartojimo būdai (angl. *foodways*), kuri reiškia tam tikros kultūros maitinimosi įpročius ir tradicijas. Tai apima ne tik maisto gamybos ir vartojimo praktiką, bet ir simbolines reikšmes, kurias maistas įgyja tam tikroje visuomenėje. Taigi maistas čia nagrinėjamas ne tik kaip biologinis poreikis, bet ir kaip kultūrinis bei identitetą formuojantis reiškinys.

Šioje studijų kryptyje svarbu, kad maisto vartojimo būdai glaudžiai susiję su kolonializmu, diasporos, darbo pasidalijimo ir ekologijos klausimais. Pavyzdžiui, šokolado vartojimas gali būti suvokiamas kaip globalios prekybos sistemos dalis, kurioje susipina istoriniai vergovės aspektai ir šiuolaikinė rinkos dinamika. Kita svarbi sąvoka yra kritinės maisto studijos (angl. *critical food studies*), kurios nurodo analitinį požiūrį į maisto sistemas ir jų poveikį visuomenei. Šis metodologinis požiūris pabrėžia, kad maisto studijos neturi apsiriboti tik gastronomijos estetika, bet turi nagrinėti ir socialinius, politinius bei ekonominius aspektus. Tokia analizė remiasi literatūros studijų metodais, įskaitant pasakojimo analizę, retorikos tyrimus ir literatūrinių formų interpretaciją. Be to, knygoje aptariama ir gastropolitikos (angl. *gastropolitics*) sąvoka, kuri apibūdina, kaip maistas tampa socialinės galios ir tapatybės formavimo priemone, veikiančia tiek vietiniu, tiek globaliu mastu. Svarbi maisto studijų dalis yra liaudies literatūros praktikos (angl. *vernacular literary practices*), kurios apima kasdienes rašytines maisto reprezentacijas. Tai gali būti receptai, kulinarinės knygos ar žemės ūkio vadovėliai. Šie tekstai, nors ir nepatenkantys į tradicinę literatūros kanoną, atspindi istorinius ir kultūrinius visuomenės santykius su maistu. Knygoje pateikiama, kaip tokie tekstai persipina su literatūros klasika – pavyzdžiui, Šekspyro dramose randamos nuorodos į sodininkystės vadovėlius ir maisto gamybos praktikas. Tai leidžia analizuoti, kaip maisto vartojimo įpročiai buvo reflektuojami ir formuojami literatūroje. Maisto studijų ir literatūros santykis gali būti nagrinėjamas per įvairius literatūrinius žanrus, tokius kaip utopinė literatūra, modernistinė proza ir gastracinė eseistika. Pavyzdžiui, utopinės literatūros analizė atskleidžia, kaip maistas gali būti vaizduojamas kaip socialinės harmonijos arba kontrolės priemonė. Modernistinėje literatūroje valgymo scenos

tampa reikšmingomis atminties, tapatybės ir kūniškumo išraiškomis, o gastronominėje eseistikoje formuojamas elitinis požiūris į maistą kaip meno objektą. Ši analizė padeda suprasti, kaip skirtingi literatūriniai pasakojimai reflektuoja visuomenės požiūrį į maistą ir jo funkciją. Taip pat kalbant apie gastropoetiką svarbu paminėti naujas maisto studijų kryptis, tokias kaip ekokritinės maisto studijos (angl. *ecocritical food studies*) ir diasporinės maisto studijos (angl. *diasporic food studies*). Ekokritinės maisto studijos analizuoja, kaip maisto sistemos veikia aplinką ir kaip šie procesai atsispindi literatūroje. Tuo tarpu diasporinės maisto studijos nagrinėja, kaip migracija ir kultūrų sąveika keičia maisto vartojimo įpročius bei gastronomines tradicijas. Šios kryptys rodo, kad maisto studijos tampa vis labiau integruotu humanitarinių ir socialinių mokslų lauku, kuris sieja istorinius, politinius ir kultūrinius tyrimus.

Ši sritis leidžia naujai pažvelgti į literatūrą kaip erdvę, kurioje maistas tampa ne tik literatūrinio pasakojimo elementu, bet ir istorinių, politinių ir kt. diskusijų dalimi. Maisto studijos, nepaisant jų tarpdiscipliniškumo, dažniausiai nagrinėjamos atitinkamose akademiniuose srityse (Gladwin, 2020). Viena iš tokių sričių, aktualių šiame kontekste, yra literatūrinės maisto studijos, dar vadinamos „literatūros ir maisto studijomis“. Ši tyrimų kryptis literatūrą traktuoja kaip priemonę analizuoti maisto kultūrą ir kartu pasitelkia maisto kultūrą siekiant platesnės literatūros studijų perspektyvos. Užuo laikę maistą antraeilio elementu, nustumtu į literatūrinio teksto periferiją, maisto ir gastrokritikos tyrėjai analizuoja sudėtingus kūno, subjektyvumo, vartojimą reguliuojančių socialinių struktūrų, materialinės istorijos ir komunikacijos tarpusavio ryšius. Maisto nuorodos literatūriniuose tekstuose nėra vien dekoratyviniai elementai – jos atskleidžia svarbius aspektus, susijusius su pasakojimu, siužetu, motyvais, personažų charakterizacija, veiksmo dinamika ar teksto forma.

Pasak Kyla Wazana Tompkins, vienos iš pirmųjų gastrokritikų, „maistas nuosekliai trikdo rašytinį tekstą kaip įkūnytos egzistencijos ženklas, kaip kalbos ribų indikatorius ir kaip rašytinės kalbos nesugebėjimo visiškai atspindėti kūno gyvenimą tropas“ (cituota pagal Gladwin, 2020). Be to, maistas ne tik įrėmina, bet ir struktūruoja pasakojimą. Tompkins požiūris į „maistą kaip kalbą“ yra dar vienas pavyzdys, kaip maistas dinamiškai praplečia literatūrinės kultūros sampratą. Nuo Platono iki Woolf maistas veikia kaip socialinio diskurso tarpininkas.

Tyrime *Literature and Food Studies* literatūrinės maisto studijos apibrėžiamos kaip „žanrų ir retorinių tradicijų, kurios aprašo vietines sąlygas ir pasaulinę virtuvių, prekių bei žemės ūkio sistemų migraciją, nagrinėjimas šios kritinės veiklos rezultatas yra tai, kad „literatūriniai santykiai su valgomu maistu reikalauja sudėtingų mąstymo apie maistą būdų, nes juose susipina kultūrinės ir kūniškos reikšmės, kurios formuojasi skirtinguose lygmenyse“. Atsiradus maisto studijoms, kitų sričių tyrėjai dabar gali pasitelkti maisto reprezentacijas literatūriniuose tekstuose antropologijos, istorijos ar geografijos analizei, neapsiribodami vien literatūros kritika. Kaip rodo ši trumpa kritinė apžvalga,

literatūrinės maisto studijos kaip savarankiška disciplina susiformavo tik per pastarąjį dešimtmetį, remiantis kitomis kokybinėmis socialinių mokslų disciplinomis, kurios dabar gali būti plačiai vadinamos „maisto humanitariniais mokslais“ (Gladwin, 2020).

Maistas literatūroje peržengia paprasto mitybos akto ribas, tapdamas kultūriniu ir simboliniu reiškiniu. Gastropoetika nagrinėja maisto vaizdinius, jų simboliką, poveikį pasakojimui, leidžia tirti maisto sąsajas su tapatybe, galia ir socialiniais santykiais. Gastromodernizmas – tai literatūrinė ir kultūrinė tendencija, kurioje maistas tampa modernizmo eksperimentų dalimi. Modernistinėje literatūroje maistas naudojamas kaip eksperimentavimo su kalba ir struktūra priemonė. Tokių autorių kaip Jameso Joyce'o, Virginia'os Woolf ir Gertrude Stein kūrinuose maistas tampa naratyvinės formos dalimi. Šiuose tekstuose maistas dažnai siejamas su miesto erdve ir modernybės patirtimi, o miestietiško maisto aprašymai atspindi modernybės fragmentaciją ir greitį. Pavyžžiui, Thomaso Stearnso Elioto poemoje *The Love Song of J. Alfred Prufrock* kava ir pyragaičiai tampa modernios egzistencinės apatijos simboliu (Gladwin, 2020).

Gastromodernizme svarbus ir industrializuoto maisto aspektas. Modernizmo epochoje maistas siejamas su masine gamyba ir standartizacija, atspindinčia literatūroje. Derek Gladwin redaguotoje knygoje *Gastro-modernism: Food, Literature, Culture* maistas analizuojamas kaip politinis ir kultūrinis reiškinys, priemonė kvestionuoti valdžios struktūras. Maisto reprezentacija atspindi kolonijinę priespaudą bei postkolonijinį pasipriešinimą, o kai kurie rašytojai per maisto aprašymus kritikuoja europocentristinį diskursą, išryškindami Vakarų dominuojamos kultūros įtaką vietinių bendruomenių gastronomijos tradicijoms (Gladwin, 2020).

Temos kontekste svarbu paminėti, kaip literatūroje vaizduojamas maistas atspindi socialinę struktūrą, tampa klasinės hierarchijos ženklu, atskleidžiant ekonominę ir lyčių nelygybę (Humble, 2020). Dar svarbu akcentuoti, kad maistas gali būti politinės kontrolės įrankis, o tam tikri produktai ar jų trūkumas tampa socialinio statuso rodikliais (Piatti-Farnell & Brien, 2018). Analizuojant bendrą *Šaltienos bistro* atmosferą, gali būti naudinga truputį įsigilinti į maisto temą kolonijiniuose ir postkolonijiniuose tekstuose. Šiuose kūrinuose maistas dažnai vaizduojamas kaip kontroliuojamas išteklius, kurio pagalba dominuojančios grupės palaiko savo galią. Britų literatūroje egzotiški patiekalai pristatomi kaip svetimi, stiprinant Vakarų tapatybės išskirtinumą, o kolonijų gyventojų virtuvės demonizuojamos, pateisinant kolonijinį kišimąsi (Shahani, 2020).

Caroline Lusin straipsnyje „Curry, Tins and Grotesque Bodies: Food, Cultural Boundaries and Identity in Anglo-Indian Life-Writing“ analizuoja, kaip britų literatūra vaizduoja Indijos virtuvę, pabrėždama, kad maistas tampa tapatybės kūrimo įrankiu. Britų rašytojai indišką maistą pristato kaip intriguojantį, bet kartu ir pavojingą, keliantį grėsmę britų moralei bei socialinei tvarkai, taip įtvirtinant hierarchiją tarp Vakarų ir Rytų kultūrų (Lusin, 2013).

Iš pirmo žvilgsnio šie aspektai gali pasirodyti antraeiliai, tačiau labiau įsigilinus į tiriamąjį objektą tampa akivaizdu, kad romane *Šaltienos bistro* reikšmingą vaidmenį atlieka vietinės ir primastos vakarietiškos (dažniausiai – amerikietiškos) maisto kultūros priešprieša. Analizuojant bendrą kūrinio atmosferą ir veikėjų santykį su aplinka, svarbu atsižvelgti į tai, kaip tradicinė gastronominė patirtis susiduria su globalizacijos atnešta vartotojiška ir suprekinama vakarietiška virtuve. Ši opozicija ir jos funkcijos bus plačiau aptartos analizės dalyje.

1.2. Maisto reikšmių daugiasluoksniškumas literatūroje

Maistas literatūroje retai lieka vien tik fizinės būtinybės ženklu – dažniau jis tampa svarbiu emociniu ir simboliniu elementu. Maisto simbolika leidžia tyrinėti giluminius reikšmių klodus, susijusius su bendruomene, tapatybe, socialine struktūra ir asmeniniais išgyvenimais (Gladwin, 2020; Humble, 2020). Jis tampa tiltu tarp išorinio pasaulio ir vidinių veikėjo ar autoriaus patirčių – tai viena iš priežasčių, kodėl maisto tyrimai literatūroje sparčiai plėtojasi tarpdisciplininuose moksluose (gastropoetikoje, kultūros studijose, lytiškumo tyrimuose).

Maisto reikšmės nėra statiškos, jos dažnai kinta priklausomai nuo kultūrinio, istorinio, politinio, socialinio ir net religinių kontekstų. Pavyzdžiui, duona gali simbolizuoti tiek kasdienybę, tiek religinį sakramentą – Kristaus kūną ir auką, o šokoladas ar cukrus istoriškai byloja apie kolonijinį išnaudojimą, bet kartu ir prabangą, priklausomybę nuo vartojimo, taip pat globalizacijos poveikį maisto kultūrai (Tigner & Carruth, 2017; Piatti-Farnell & Brien, 2018).

Simbolinę reikšmę formuoja ir valgymo būdas, pavyzdžiui, aplinka, santykis su kitu valgant, emocinė būseną, ritualinis ar atsitiktinis pobūdis. Maistas, valgomas vienumoje, gali reikšti vieatvę ar atskirtį, kartais ir socialinės stigmatizaciją, o bendros vaišės – bendruomeniškumą ir tarpusavio ryšį (Shahani, 2020). Ritualinis vartojimas suteikia produktui šventumo ar apeigų reikšmę, o kasdienis – stabilumo, paprastumo ir tęstinumo jausmą (Humble, 2020). Maistas gali funkcionuoti kaip ribinė situacija, atskleidžianti psichologinę ar fizinę veikėjo būklę – ypač tai ryšku ekstremaliose situacijose: badmečiu, karo sąlygomis, kalinimo ar izoliacijos aplinkose.

Kitas svarbus analizės aspektas – juslinės savybės. Jos dar labiau sustiprina simboliką. Saldumas dažnai siejamas su vaikyste, džiaugsmu, nostalgija, o kartūs ar rūgštūs skoniai – su patirtimi, praradimais ar iššūkiais, netgi egzistenciniu skausmu (Lusin, 2013). Tekstūra taip pat svarbi: švelnus maistas gali simbolizuoti rūpestį ar globą, o kietas – tvirtumą, atsparumą (Gladwin, 2020). Spalvos prisideda prie reikšmių formavimo – raudona asocijuojasi su aistra ar smurtu, balta – su tyrumu, nekaltybe ar ritualiniu apsisvalymu, juoda – su mirtimi, gedulu ar paslaptimi (Roberts, 2020). Šios juslinės savybės dažnai pasitelkiamos kūrinuose ne tik atmosferai kurti, bet ir psichologinei charakteristikai perteikti – kartais net sukelti afektinę skaitytojo reakciją, pvz., šleikštulį ar geidulį.

Emocinė maisto dimensija literatūroje taip pat nevienareikšmė, apima tiek teigiamus, tiek neigiamus išgyvenimus. Obuolių pyragas gali tapti nostalgiku vaikystės namų simboliu, o paprasta duonos riekė ir vanduo – kalėjimo bausmę. Kai kurie produktai, tokie kaip šokoladas, uogos ar vynas – dažnai įgyja erotinę simboliką, veikdami kaip geismo, pagundos ar nuodėmės metaforos (Adams, 1990). Maistas čia lyg kūno tęsinys, o valgymas peržengia kūno ribas.

Kai kurie maisto produktai įgyja nuoseklesnes, pasikartojančias simbolines reikšmes literatūroje:

- Grūdai ir duona – gyvybė, stabilumas, socialinis statusas.
- Vaisiai ir uogos – derlingumas, gamtos galia, pagunda, moteriškumas, dažnai susijęs su nuodėmės ar draudimo temomis, pvz., biblinis obuolys. (Shahani, 2020).
- Mėsa – brutalumas, instinktas, galia, moralinės dilemos (Adams, 1990).
- Pienas – motiniškumas, rūpestis, nekaltumas.
- Alkoholis – ritualas, laisvė, dekadencija.
- Saldumynai – džiaugsmas, vaikystė, bet ir apgaulė (Tigner & Carruth, 2017).

Galima sakyti, kad maisto simbolika priklauso ir nuo žanro, nuo stilistinės kūrinio krypties. Realistinėje literatūroje maistas dažnai perteikia socialinę aplinką, istorinį kontekstą, susijęs su kasdienybės, buities detalėmis. Mums aktualesniuose grotesko, siaubo ar fantastikos tekstuose maistas gali įgauti trikdantį, net kanibalistinį efektą, kai dingsta riba tarp žmogaus ir gyvulio.

Taigi ši simbolinė maisto analizė leidžia interpretuoti literatūrinius tekstus daugiasluoksniškai – maistas tampa ne tik siužeto detale, bet ir reikšmių centru, atskleidžiančiu kultūrinius archetipus, emocinį foną bei etines įtampas (Gladwin, 2020; Piatti-Farnell & Brien, 2018; Adams, 1990). Ši analizės kryptis ypač aktuali tyrinėjant šiuolaikinę literatūrą, kurioje dominuoja ribinės būsenos ir kultūrinių reikšmių krizė – būtent tokį literatūrinį peizažą kuria ir Dumbrytės romanas *Šaltienos bistro*.

1.3. Grotesko estetika ir jos taikymas literatūros analizėje

Groteskas – tai viena iš sudėtingiausių ir daugiaprasmiškiausių estetinių kategorijų, turinti galias istorines ir kultūrines šaknis. Ši sąvoka kilo iš italų kalbos žodžio „grotta“ (ola, urvas) ir pradžioje buvo vartojama apibūdinti antikinių Romos rūmų freskoms, kuriose buvo vaizduojamos deformuotos, fantastinės figūros, jungiamos su augalų ir gyvūnų motyvais. Tokie piešiniai buvo atrasti XV amžiuje, kai atidengtos Neronui priskiriamos Domus Aurea rūmų sienos. Tai lėmė grotesko termino atsiradimą kaip vizualaus meno reiškinių, kuris netrukus persikėlė į literatūrą bei kitas meno sritis. Literatūroje groteskas įsitvirtino gerokai vėliau, tačiau jau viduramžių ir renesanso kūriniuose galima aptikti grotesko elementų. Viduramžių karnavalinė kultūra, su jos ryškiomis socialinėmis inversijomis, groteskiškais persirenginėjimais ir karikatūriniais valdžios atvaizdais, padėjo pamatus grotesko estetikai. François Rabelais kūryboje groteskas pasitelkiamas kuriant hiperbolizuotus, fantastiškai iškreiptus personažus, kurie kartu kelia tiek juoką, tiek nerimą. Renesanse groteskas vis dar išlaikė ryšį su vizualiaisiais menais, tačiau jau tapo reikšminga literatūrine priemone, naudojama socialinei kritikai ir normų dekonstravimui. XIX amžiuje groteskas tapo ypač aktualus romantizmo literatūroje, kurioje buvo ieškoma naujų raiškos formų, leidžiančių perteikti žmogaus egzistencijos prieštarumą. Šiame laikotarpyje grotesko motyvai pasirodo Edgardo Allano Poe, Victorio Hugo, Nikolajaus Gogolio kūryboje. Gogolis groteską naudojo pabrėždamas socialines anomalijas ir žmogaus prigimties absurdiškumą – jo apsakymuose realybė deformuojama, o komiški ir siaubo elementai susilieja į vieną visumą. XX amžiuje groteskas tapo itin svarbiu modernizmo ir postmodernizmo literatūros komponentu. Franzas Kafka savo kūriniuose jungė groteską su egzistencine filosofija – jo veikėjai patiria absurdiškas situacijas, kuriose logika tampa iškreipta, o realybė įgyja košmariškų bruožų. Pavyzdžiui, apsakyme „Metamorfozė“ pagrindinis herojus Gregoras Zamza pavirsta vabalu – ši groteskiška transformacija atskleidžia žmogaus socialinę izoliaciją ir susvetimėjimą. Postmodernistinėje literatūroje groteskas naudojamas dar laisviau – jis tampa būdu parodyti socialines normas, dekonstruoti tradicines pasakojimo struktūras ir demaskuoti kultūrinius mitus. Literatūros tyrimuose groteskas nagrinėjamas kaip daugiaplanis reiškinys, kurį galima analizuoti tiek estetiniu, tiek filosofiniu, tiek socialiniu požiūriu. Vienas reikšmingiausių grotesko tyrinėtojų – Michailas Bachtinas – groteską siejo su liaudies kultūros reiškiniais, ypač karnavalizacija. Pasak Bachtino, groteskas yra būdas sugriauti nusistovėjusias hierarchijas ir sukurti alternatyvią, dinamišką tikrovę. Jo tyrimuose, skirtuose Rabelais kūrybai, groteskas apibūdinamas kaip transformacijos procesas, kuriame susilieja komiški, tragikomiški ir bauginantys elementai. Kitas svarbus grotesko teoretikas – Wolfgangas Kayseris – groteską apibrėžė kaip pasaulio svetimumo patirtį. Jo teigimu, groteskas sukuria situacijas, kurios trikdo, kelia nerimą

ir parodo tikrovę kaip iškreiptą, nebesuprantamą žmogui. Kayseris pabrėžia, kad groteskas nėra tik komiškas ar bauginantis reiškiny – jis egzistuoja kaip tarpinė būseną tarp juoko ir siaubo, tarp pažįstamo ir svetimo. Šiuolaikiniai grotesko tyrimai dažnai siejami su postmodernizmu ir dekonstrukcijos teorija. Groteskas nagrinėjamas kaip būdas destabilizuoti įprastas literatūros formas, sukurti alternatyvias reikšmių sistemas ir parodyti socialinių struktūrų dirbtinumą.

Groteskas literatūroje atlieka daugybę funkcijų, priklausomai nuo konteksto, kuriame jis naudojamas. Pagrindinės grotesko funkcijos yra šios:

1. Socialinė kritika – groteskas dažnai pasitelkiamas siekiant paryškinti visuomenės ydas ir sukelti skaitytojo refleksiją. Tai ypač būdinga satyrinei literatūrai, kur groteskiniai personažai ir situacijos tampa perdėtais, hiperbolizuotais tikrovės atspindžiais. Pavyzdžiui, George'o Orwello kūryboje groteskas naudojamas politinei sistemai kritikuoti, ypač romane „Gyvulių ūkis“, kur totalitarinis režimas vaizduojamas per groteskiškas antropomorfizuotas gyvulių figūras.

2. Psichologinis portretavimas – groteskas taip pat naudojamas veikėjų vidinėms būsenoms atskleisti. Kafka, Dostojevskis ir kiti rašytojai groteską naudojo kaip priemonę perteikti psichologinį susvetimėjimą, nerimą ir individo konfliktą su išorine realybe.

3. Komizmas ir ironija – groteskas gali atlikti komišką funkciją, ypač kai jis naudojamas kuriant absurdiškas, bet kartu juokingas situacijas. Šiuo požiūriu groteskas dažnai siejamas su tragikomedija – literatūros žanru, kuris jungia humorą ir tragediją.

4. Estetinė inovacija – groteskas literatūroje leidžia eksperimentuoti su pasakojimo formomis ir naratyvo struktūra. Daugelyje modernistinių ir postmodernistinių kūrinių groteskas naudojamas kaip strategija laužyti tradicinius siužeto kūrimo principus (Krzychylkiewicz, 2006).

Michailas Bachtinas savo darbuose išsamiai analizavo groteską, ypatingą dėmesį skirdamas viduramžių karnavalinės kultūros įtakai šiam reiškiniui. Jo teigimu, groteskas yra glaudžiai susijęs su pasaulio inversija, socialinių hierarchijų apvertimu ir kūniškumo sureikšminimu. Vienas iš svarbiausių aspektų yra „karnavalinio kūno“ idėja, kuri akcentuoja kūno atvirumą, augimą ir nuolatinį virsmą, o tai galima pritaikyti maisto vaizdavimui literatūroje (Gladwin, 2020).

Bachtinas, remdamasis viduramžių ir renesanso karnavalinėmis tradicijomis, išskyrė jų poveikį Rabelais kūrybai. Jo veikale *Rabelais and His World* groteskas nėra tik estetinė deformacija ar siaubo elementas, bet ir kultūrinis reiškiny, kuris paneigia dogmatišką rimtumą ir išaukština kūniškumą. Karnavalas, kaip laikinas pasaulio apvertimas, naikino hierarchijas ir pabrėžė kūniškumą bei materialumą, atspindėdamas džiaugsmingą ir anarchišką pasaulėžiūrą. Pasak Bachtino, groteskiškas kūnas yra nuolat kintantis, atviras, perteklinis ir prieštaraujantis klasikiniams idealams, tokiems kaip uždarumas ir harmoningumas (Humble, 2020; Piatti-Farnell & Brien, 2018). Viduramžių karnavalo tradicijose žmogaus kūnas taip pat buvo glaudžiai susijęs su bendruomene per maistą, juoką ir

lytiškumą. Lauryno Katkaus redaguotoje knygoje *Grotesque revisited: Towards the understanding of the modern grotesque* plačiau paaiškinta Bachtino kūno samprata. Bachtino esė „Autorius ir herojus estetinėje veikloje“, parašyta XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje ar viduryje, pirmą kartą iškelia kūno kultūrinės vertės problemą. Šiame traktate analizuojamas individualus žmogaus kūnas, tam tikro „aš“ kūnas. Bachtinas siekia apibrėžti šio individualaus kūno ribas, tačiau pastebi, kad žmogus pats sau negali būti visiškai prieinamas erdviniu požiūriu. Radikalus pokytis Bachtino kūno interpretacijoje atsiskleidžia jo teiginyje, kad kūnas nėra vientisas darinys – jis nėra „toks vienintelis“ ar „toks savas“. Ši samprata primena Osipo Mandelštamo 1909 m. eilėraštį, kuriame skamba mintis „man buvo duotas kūnas“. Pasak Bachtino, kūnas egzistuoja per susvetimėjimo ir savęs atsiribojimo patirtį. Akmeistinei poezijai būdingas vientisas kūnas čia suskyla į dvi dalis: vidinį kūną ir išorinį kūną. Vidinis kūnas yra „mano kūnas kaip mano savimonės momentas“ – tai vidinių organiškų pojūčių, poreikių ir troškimų visuma, kuri susivienija aplink vidinį centrą. Šis kūnas yra žmogui prieinamas ir valdomas. Išorinis kūnas, priešingai, žmogui duotas tik fragmentiškai, todėl jį reaguoti nėra paprasta. Bachtinas pabrėžia, kad išorinis kūnas suteikia žmogui vientisumo jausmą, tačiau šis jausmas nėra individualiai sukuriamas – jis įmanomas tik per kitų žmonių pripažinimą. Jis teigia: „Mano išorinio kūno vertė [...] yra pasiskolinta: ją sukonstruoju aš, tačiau jos nepatiriu jokių nesuformuotu būdu.“ Bachtino kūno skirstymas į vidinį ir išorinį remiasi Maxo Schelerio fenomenologija. Scheleris kalbėjo apie „gyvąjį kūną“ ir „fizinį kūną“, siekdamas parodyti, kad būtent kitų simpatija mano fiziniam kūnui suteikia man vientisumo jausmą. Bachtino vartojamas terminas „jautrusis bendrumas“ tiesiogiai atitinka Schelerio sąvoką „simpatija“. Tai atsispindi Bachtino mintyje, kad „aš pats negaliu būti savo vertės autorius, lygiai kaip negaliu pakelti savęs už plaukų. Biologinė organizmo gyvybė tampa vertybe tik kito žmogaus jautrioje atjautoje šiai gyvybei.“ Bachtino požiūris į kūną ryškiai skiriasi nuo Mandelštamo, kuris akcentuoja kūno savitumą. Bachtinas prieina išvadą, kad kūnas nėra savarankiškas – jam reikia kito pripažinimo ir formuojančios veiklos. Jis skiria duotąjį kūną ir numanomąjį kūną. Vidinis kūnas, arba „kūnas, patiriamas kaip sunkus“, yra žmogui tiesiogiai prieinamas. Išorinis kūnas „apgaubia vidinį kūną“ ir reikalauja kito įsikišimo, kad taptų vientisu. Vėlesniuose darbuose, ypač knygoje apie Rabelais, jis analizuoja kolektyvinį kūną, kuris tapatybę formuoja ne per ribų tarp savęs ir kito apibrėžimą, bet per nuolatinį peržengimą ir bendrumą. Rabelais kūrybos analizėje Bachtinas nagrinėja, kaip žmogaus savybės, nors ir būdingos tik jam, išlieka susijusios su visa visata ir gamta. Pasak jo, besijuokiantis žmogaus kūnas tampa kultūros ir gamtos harmonijos simboliu. Juoko tema čia įgauna savitą prasmę, kuri primena Henrio Bergsono veikalą „Juokas“. Bachtinas perima Bergsono mintį, kad juokas yra visuomenės lankstumo įsikūnijimas, tačiau išlaisvina jį nuo baudžiamojo aspekto ir pabrėžia jo džiugią, išlaisvinančią funkciją. Bachtino manymu, juokas yra fizinio ir dvasinio gyvenimo sintezė,

patvirtinanti gamtos ir kultūros vienovę. Jis sieja šią idėją su Friedricho Nietszsche'ės „Tragedijos gimimu“ ir eksperimentinės psichologijos neokantine juoko teorija. Juokas, kaip kūno produktas, ne tik sukuria kultūrinės vertybės (pvz., drąsą prieš neišvengiamą mirtį), bet ir išlieka glaudžiai susijęs su fiziologine prigimtimi. Bachtinas taip pat išvelgia juoko istoriją kaip susijusią su kūno istorija. Jis skiria neklasikinį kūno kanoną, kuriam būdingas nuolatinis kismas, nuo klasikinio kūno kanono, kuris palaipsniui įsigali po Renesanso ir apibrėžia griežtas kūno formas. Bachtinas apgailestauja dėl šio pokyčio, nes jis atitolina žmogų nuo gamtos ir apriboja kūno peržengimo potencialą. Rabelais analizėje Bachtinas ypatingą dėmesį skiria groteskiniam kūnui, kuris nėra suskilęs į vidinę ir išorinę dalis, bet egzistuoja per nuolatinę virsmą ir peržengia savo ribas. Ankstyvuosiuose darbuose („Autorius ir herojus“) Bachtinas kūną suvokė kaip ribų apibrėžimo reiškinį, tačiau vėliau – kaip beribį kolektyvinį kūną, gyvenantį laisvo perėjimo ir peržengimo logikoje.

Groteskas literatūroje funkcionuoja kaip priemonė demaskuoti iškrypusią moralę, kelti etines dilemas ir kritiškai atskleisti visuomenės vertybių iškraipymus. Šis literatūrinis reiškinys atskleidžia situacijas, kuriose normos praranda aiškias ribas, o moralės sąvokos, tokios kaip gėris ir blogis, susilieja. Michailas Bachtinas pažymi, kad groteskas peržengia įprastas normas ir parodo, kaip visuomenės vertybės gali būti absurdiškai suabsoliutintos arba veidmainiškos. Groteskas taip pat leidžia apversti įprastą moralės supratimą, išryškinant tai, kas paprastai slepiama, kaip buvo matoma viduramžių karnavalinėje kultūroje, kur moraliniai autoritetai buvo išjuokiami (Gladwin, 2020; Humble, 2020). Taigi svarbu įvardyti, kokie yra moralės iškraipymo būdai ir detaliau juos aprašyti.

Vienas esminių grotesko bruožų – perteklius ir hiperbolizacija, kuomet moralinės normos išauga iki tokio laipsnio, kad praranda vidinę logiką ir tampa absurdiškos (Piatti-Farnell & Brien, 2018). Vadinamoji atvirkštinė etika groteske reiškia, kad tai, kas įprastai laikoma blogiu, grotesko pasaulyje tampa norma, o gėris traktuojamas kaip kvailumo ženklas (Shahani, 2020). Ši vertybių inversija ypač ryškiai artikuliuojama Ievos Dumbrytės romane „Šaltienos bistro“, kuriame grotesko retorika nuosekliai griauja įprastinius etinius orientyrus.

Galutinė moralės degradacija groteske atveria pasaulį be aiškių taisyklių ir prasmės. Moderniajame groteske nebelieka net inversijos džiaugsmo – groteskas tampa chaotiško ir bedvasio pasaulio reprezentacija (Katkus, 2018). Ievos Dumbrytės romane *Šaltienos bistro* šis moralinis išsigimimas akivaizdžiai sąveikauja su atvirkštinės etikos principu, kai etiniai kodai ne tik iškreipiami, bet ir iš esmės perrašomi. Mano manymu, šie du grotesko aspektai yra tarpusavyje susiję ir veikia kaip viena kitą stiprinančios grotesko dimensijos.

Reikia trumpai atsigręžti į grotesko tyrimus lietuvių literatūrologijos tradicijoje – jį yra tyrę mokslininkai Vytautas Kubilius (1986) ir Algis Kalėda (2019), kurie pabrėžė, kad sovietmečiu groteskas dažnai atliko ne tik estetinę, bet ir rezistencinę funkciją. Šiuolaikiniame kontekste groteskas

praranda savo pirminį šventiškumą ir vis dažniau suvokiamas kaip egzistencinė ar distopinė kategorija. Pasak Katkaus (2018), moderniojoje literatūroje groteskas tampa nerimo, o ne linksmybių ar džiugesio išraiška. Šiuolaikinis groteskas dažnai siejamas su kūno deformacija, kūno patologijomis bei susvetimėjimo patirtimis, atspindint komplikuoatą ir neretai distopinę tikrovės sampratą. Tokia grotesko transformacija ypač ryški modernistinėje literatūroje, kur jam suteikiama egzistencinio neapibrėžtumo dimensija. Būtent ši grotesko funkcija tampa esmine nagrinėjamo kūrinio analizėje. Greta egzistencinio nerimo ir diskomforto ir kiti aspektai, aptariami vėliau, atliks svarbų vaidmenį interpretacijoje. Išsami jų analizė bus pateikta empirinėje darbo dalyje.

1.4. Kūnas kaip vartojimo objektas: kanibalizmas ir lytiškumas

Maistas literatūroje dažnai įgyja geismo ir galios simbolikos bruožų. Derekas Gladwinas ir Nicola Humble savo darbuose *Gastro-modernism: Food, Literature, Culture* ir *The Literature of Food* atskleidžia, kaip valgymo aktas gali tapti kūno transformacijos ar geismo metafora. Grotesko literatūroje maistas taip pat veikia kaip kūno kontrolės mechanizmas (Gladwin, 2020). Pavyzdžiui, Angelos Carter apsakyme *The Bloody Chamber* maistas tampa seksualinės manipuliacijos ir kūno kontrolės įvaizdžiu – jis siejamas tiek su malonumu, tiek su prievarta, iškreipiant veikėjų lytinę tapatybę ir peržengiant kūno ribas (Piatti-Farnell & Brien, 2018). Ievos Dumbrytės romane „Šaltienos bistro“ prievarta, kūno kontrolė bei kūno ribų peržengimas irgi yra esminiai tyrimo aspektai.

Grotesko literatūroje maisto simbolika dažnai pereina į intymaus ir erotinio pobūdžio vaizdavimą. Gastromodernizmas parodo, kad maistas literatūroje gali būti suvokiamas kaip ritualizuota kūniškumo forma, kurioje nyksta skirtis tarp maisto vartojimo ir lytiškumo. Bakhtinas savo veikale *Rabelais and His World* teigia, kad groteskiški kūnai reprezentuoja maisto ir seksualumo sąveiką kaip kūno transformacijos procesus. Pasak jo, valgymas groteske tampa ne tik fiziologiniu veiksmu, bet ir lytinės transformacijos aktu, kuris ištrina ribas tarp fizinio pasisotinimo ir seksualinio geismo (Bakhtin, 1984).

Pasak Derek Gladwin, šlykštaus ir vartojimui netinkamo maisto vartojimo tema yra esminė modernistinės literatūros dalis, kurioje maistas veikia kaip socialinės ar moralinės kritikos įrankis. Pasak mokslininko, maistas, dažnai suvokiamas kaip malonumo ir kultūrinės tapatybės elementas, modernistų kūryboje įgauna atstūmimo ir pasišlykštėjimo simboliką, kuri išryškina moralinį nuosmukį ir socialinę atskirtį.

Šlykštaus ir netinkamo vartoti maisto temą galima nagrinėti tiek literatūrine, tiek filosofine prasme, atskleidžiant, kaip pasišlykštėjimas maistu tampa socialinės kritikos ir moralinio vertinimo įrankiu. Vienas iš esminių aspektų yra tai, kad maisto šlykštumas literatūroje dažnai naudojamas kaip

priemonė išryškinti socialinę ir moralinę betvarkę. Analizės dalyje bus pateikiami pavyzdžiai, iliustruojantys pasišlykštėjimo bei atstumiančio, vartoti netinkamo maisto aspektus. Taip pat bus aptariama šio efekto simbolinė reikšmė pasirinktame kūrinyje.

Caroline Lusin savo darbe *Curry, Tins and Grotesque Bodies: Food, Cultural Boundaries and Identity in Anglo-Indian Life-Writing* analizuoja, kaip grotesko literatūroje maistas atskleidžia kūno dekonstrukciją. Ji pažymi, kad groteskiškas maistas gali įgauti seksualinio išnaudojimo, destruktijos ar net kanibalizmo reikšmę. Kai kuriuose tekstuose valgymas pateikiamas ne kaip įprastas fiziologinis veiksmas, bet kaip geismo išraiška, transformuojanti tiek tą, kuris valgo, tiek tą, kuris tampa valgymo objektu (Lusin, 2013). Tyrėjai taip pat pabrėžia, kad grotesko literatūroje per valgymo scenas atsiskleidžia, kaip kūnas gali būti valdomas, keičiamas ar net sunaikinamas. Tokie vaizdiniai peržengia biologinius poreikius ir paverčia maistą intymumo simboliu (Tigner & Carruth, 2020).

Kanibalizmas literatūroje dažnai pasitelkiamas, kai reikia nužymėti kultūrinės ir seksualinės ribas. Lusin analizuoja, kaip kanibalizmas atspindi fizinį kūno pažeidimą, kartu simbolizuodamas kultūrinius ir etninius konfliktus, ypač kolonijinėje literatūroje, kur Anglijos ir Indijos kultūrų susidūrimas interpretuojamas kaip groteskas (Lusin, 2013). Literatūriškai atspindėtas kanibalizmas gali būti ne tik kūno, bet ir kultūrinės tapatybės iškraipymo priemonė. Be to, Lusin pastebi, kad seksualinio ir kultūrinio apetito susiliejimas dažnai perteikia galingų geismų simboliką. Tai atspindi seksualinę jėgą, pavergimo mechanizmus ir normų pažeidimą, pabrėžiant, kaip maistas ir kūniškumas susipina groteskiškuose kūriniuose.

Gitanjali G. Shahani ir Lorna Piatti-Farnell savo knygoje pažymi, kad kanibalizmas literatūroje dažnai tampa moralės ir seksualinių ribų peržengimo simboliu. Moralės peržanga atsiskleidžia per groteskišką kūnų vartojimą, kuomet kūnas tampa vartotojiškumo ir pavergimo metafora. (Shahani, 2020). Kanibalizmo literatūrinis vaizdavimas dažnai įgyja socialinio statuso bei galios dinamikos reikšmę. Valgymo procesas tampa priemone parodyti viršenybę, kuomet stipresni personažai „suvalgo“ silpnesnius, taip pabrėždami dominavimo ir kontrolės aspektą. Šios situacijos literatūroje atspindi ne tik fizinio, bet ir moralinio pavergimo simboliką, pabrėžiančią groteskišką visuomenės struktūrą (Gladwin, 2020).

Šiuolaikinėje literatūroje kanibalizmas kartais pasitelkiamas kaip radikalios socialinės kritikos forma. Jis išreiškia vartotojiškumą ar politinę priespaudą. Taip atskleidžiamos tabu temos ir šokiruojama visuomenė, skatinant pergaltoti normas ir žmogaus prigimties suvokimą (Shahani, 2020). Apie tai dar plačiau kalba Carol J. Adams savo veikale *The sexual politics of meat*. Šioje knygoje labai plačiai aptariamas moterų ir gyvūnų išnaudojimas, kuris reiškiasi įvairiais būdais. Kadangi Adams įžvalgos bus labai svarbios, analizuojant kanibalizmo reiškinį romane *Šaltienos bistro*, pasidalinsiu svarbiausiomis įžvalgomis.

Teigiama, kad mėsa tradiciškai yra susijusi su galios ir dominavimo simbolika. Mėsos vartojimas išreiškia pergalę prieš gyvūną, o platesniame socialiniame kontekste – žmogaus, o ypač vyro, dominavimą tiek gamtoje, tiek visuomenėje. Vyriškumo modelis, paremtas agresyvumu, jėga ir kontrolės demonstravimu, yra tiesiogiai palaikomas per mėsos valgymo kultūrą. Svarbu pastebėti, kad Adams knygoje mėsos vartojimas siejamas su patriarchalinėmis normomis, kurios šlovina jėgą ir smurtą. Ji pastebi, kad įvairiuose istoriniuose bei kultūriniuose pasakojimuose medžiotojas (dažniausiai vyras) yra aukštinamas kaip tiekėjas, o gyvūnas – kaip jo pergalingo žygio auka. Ši dinamika atspindi pagrindinę patriarchato struktūrą: vyrišką dominavimą ir moterišką pasyvumą.

Autorė išsamiai nagrinėja, kaip mėsos valgymas susijęs su lytinės tapatybės formavimu. Vakarų kultūrose mėsa yra susieta su „tikru vyriškumu“. Reklamos ir populiariojoje kultūroje vyras, valgantis mėsą, vaizduojamas kaip stiprus, energingas, savarankiškas. Priešingai, vegetarizmas ar veganizmas dažnai pristatomas kaip moteriškas, švelnus ar net „priešingas normaliam“ vyriškumui. Šis supratimas ne tik stiprina stereotipus apie lytį, bet ir palaiko idėją, kad dominavimas (prieš gamtą, gyvūnus, moteris) yra būtinas vyriškumo elementas. Adams analizuoja, kaip pasipriešinimas mėsos valgymo normoms gali būti matomas kaip pasipriešinimas pačiai patriarchalinei sistemai, nes vegetarizmas simbolizuoja atsisakymą dominuoti ir išnaudoti.

Pabrėžiama, kad mėsa nuo seno buvo statuso simbolis. Tik turtingi galėjo nuolat vartoti mėsą, o socialiniai skirtumai dažnai atsispindėjo būtent per mitybos įpročius. Taip mėsa tapo ne tik maistu, bet ir socialinės galios ženklu.

Patriarchalinėje sistemoje mėsos vartojimas stiprina hierarchijas: ne tik tarp žmonių ir gyvūnų, bet ir tarp vyrų ir moterų, tarp privilegijuotųjų ir marginalizuotųjų. Adams pademonstruoja, kad istoriškai moterims būdavo neleidžiama valgyti mėsos, jos laikomos nevertomis tam tikrų gyvūninių produktų vartojimo, nes tai buvo vyrų privilegija. Taigi maisto prieinamumas ir vartojimas tampa politiniu aktu.

Adams, pasitelkdama feministinę teoriją, teigia, kad objektifikacija reiškia subjekto pavertimą objektu, kuriuo galima manipuliuoti, naudoti ar sunaikinti. Objektifikacijos procese subjektas praranda savo subjektyvumą ir tampa priemone kitų tikslams. Gyvūnų atveju tai reiškia jų pavertimą maistu, oda, vilna ar kita žaliava. Moterų atveju objektifikacija pasireiškia jų kūnų redukavimu į seksualinius objektus, skirtus vyrų žvilgsniui, malonumui ar kontrolei. Adams teigia, kad tiek moterų, tiek gyvūnų objektifikacija tarnauja patriarchalinei kultūrai, kuri siekia išlaikyti dominavimo santykius.

Vienas pagrindinių Adams teorinių indėlių yra „nesančio referento“ (angl. „absent referent“) sąvoka. Ši sąvoka nusako mechanizmą, kuriuo gyvūno arba moters gyvenimas, patirtis ir kančia yra

„ištrinami“ iš vartotojo sąmonės, kad būtų galima vartoti jų kūnus ar vaizdinius be moralinio diskomforto.

Kai gyvūnas nužudomas ir jo kūnas paverčiamas mėsa, gyvūnas kaip individas išnyksta. Jo egzistavimas yra užmaskuojamas, pakeičiamas abstrakčiomis sąvokomis kaip „jautiena“ ar „vištiena“. Autorė lygina moterų kūnų prievartą su gyvūnų patiriama prievarta mėsos industrijoje. Teigiama, kad gyvūnų prievarta grindžiama jų dehumanizacija: gyvūnai laikomi objektais, be jausmų, be jokių teisių, skirtais vienam tikslui – patenkinti žmogaus poreikius. Gyvūnų išnaudojimas – jų auginimas, kankinimas, žudymas ir vartojimas – yra institucionalizuotas prievartos aktas, kuris yra nematomai integruotas į kasdienį gyvenimą. Autorė pastebi, kad šis fragmentavimas leidžia pateisinti tiek gyvūnų, tiek moterų išnaudojimą. Tai sukuria moralinę distanciją tarp vartotojo ir vartojamo subjekto.

Panašiai moterų kūnai fragmentuojami ir reklamoje ar populiariojoje kultūroje redukuojami į kūno dalis – kojas, krūtines, užpakalius – prarandant jų asmenybių visumą. Vyrų dominuojama kultūra reklamoje ir mene nevengia vaizduoti moterų kaip valgomų, vartojamų, sunaudojamų objektų. Moteris gali būti tapatinama su „medžioklės laimikiu“, „grobiu“ ar net „maistu“. Dažnai moters kūnas tiesiogiai lyginamas su mėsos gaminiais. Mokslininkė pateikia pavyzdžius, kaip moteris reklamuojama kaip „patiekalas“: tam tikrose reklamose moteris pristatomos kaip „sultingos“ ar „skanios“. Adams pabrėžia, kad tokie simboliniai kodai padeda pateisinti realius smurto aktus prieš moteris. Tiek moteris, tiek gyvūnas yra vertinami per jų „naudingumą“ vartotojui – jų gyvybė, vidinis pasaulis ir patirtis yra nereikšmingi. Moterys yra redukuojamos į kūniškumą, jų vertė matuojama per jų vartojimo galimybę. Teigiama, kad toks vaizdavimas įtvirtina moterų dehumanizaciją ir suobjektinimą. Moterys nėra tiesiogiai įvardijamos kaip prievartos aukos, o jų patirtis neretai romantizuojama ar trivializuojama. Adams pažymi, kad seksualinis smurtas dažnai grindžiamas požiūriu, kad moters kūnas yra viešas turtas, kurį galima naudoti pagal užgaidas. Panašiai gyvūnai laikomi „gamtos turtu“, kuris egzistuoja žmogaus malonumui. Šie požiūriai yra palaikomi per sisteminę ideologiją, kurios įtvirtina nelygybę ir dominavimą.

Labai svarbi yra kalbos galia šiame suobjektinimo procese. Adams analizuoja, kaip kalbinės struktūros normalizuoja moterų ir gyvūnų kūnų vartojimą. Vadinant gyvūnus tiesiog „maistu“, o moterų kūnus „patiekalais“, sukuriamas kultūrinė terpė, kurioje jų vartojimas laikomas savaime suprantamu. Adams atkreipia dėmesį, kad feministinis kritinis kalbos analizavimas yra būtinas siekiant demaskuoti šiuos procesus ir išardyti suobjektinimo struktūras.

Adams nuosekliai motyvuoja, kaip gyvūnai paverčiami maistu per vaizdinių sistemas. Gyvūno mirtis ir kančia yra nematoma, kai ant stalo atsiduria mėsa. Gyvūno kūnas pateikiamas kaip neutralus, natūralus objektas, kurį vartoti yra įprasta ir netgi būtina. Kaip minėta, šis procesas, kaip ir moterų

suobjektinimas, pasiekiamas per kalbinį maskavimą ir vizualinį fragmentavimą. Taip gyvūnų kančios ir individualumas tampa nematomi, leidžiant tęsti jų vartojimą be kaltės ar refleksijos.

Suobjektinimo procesai, pasak Adams, turi tiesioginių pasekmių: jie normalizuoja tiek gyvūnų, tiek moterų išnaudojimą. Kai subjektai tampa objektais, juos tampa lengviau kontroliuoti, išnaudoti ir sunaikinti. Adams nurodo, kad tokia normalizacija yra būtina patriarchalinei sistemai, kuri remiasi galios, kontrolės ir išnaudojimo santykiais.

Pasak Adams, prievartos normalizavimas remiasi keletu esminių prielaidų. Pirmiausia, kad egzistuoja „natūralūs“ skirtumai tarp grupių (vyrų/moterų, žmonių/gyvūnų). Antra, kad šie skirtumai pateisina dominavimą. Trečia, kad prievarta prieš „žemesnius“ kūnus yra arba būtina, arba neišvengiama. Šios ideologinės prielaidos, vartotojiškas požiūris į moterų ir gyvūnų kūnus sudaro pagrindą sisteminiams smurto aktams. Jie dažnai lieka nematomi arba pateikiami kaip natūralūs.

Dumbrytės romano analizės kontekste svarbios Adams prielaidos, kad moterų kūnai tampa prievartos taikiniais įvairiose patriarchalinės kultūros srityse: nuo seksualinio smurto iki ekonominio išnaudojimo ir socialinio pavergimo.

2. Tiriamoji dalis: Šaltienos bistro kaip gastro-groteskiškos visuomenės alegorija

Ieva Dumbrytė su savo debiutiniu romanu *Šaltienos bistro* įsiveržė į šiuolaikinę lietuvių literatūrą kaip originali ir nebijanti eksperimentuoti autorė, kviečianti skaitytojus į unikalią kūrybinę kelionę, kurioje per maisto vaizdavimą preparuoja šiuolaikinę visuomenę. Romanas, išleistas 2022 metais, greitai sulaukė literatūros kritikų ir skaitytojų dėmesio dėl savo neįprasto siužeto, išskirtinio stiliaus ir gebėjimo subtiliai ir groteskiškai vaizduoti žmogaus egzistenciją kasdienybės rutinoje. Kūrinyje balansuoja tarp absurdo estetikos ir kasdienybės tragikomiškumo, keldamas klausimus apie žmogaus būtį, socialinius ritualus bei vidinį nerimą, kuris vis labiau įsigali pasaulyje.

Šaltienos bistro išsiskiria tuo, kad siužetinė linija ir personažai per groteskiškus epizodus atskleidžia visuomenės kontrastus ir įtampos taškus. Maisto vaizdavimas romane, žvelgiant per gastropoetikos prizmę, tampa priemone perteikti socialinę kritiką ir gilumines kultūrines reikšmes. Romano pavadinimas iš karto sukuria žaismingą, keistą ir kiek ironišką įspūdį, sufleruojantį, kad skaitytojas pateks į pasaulį, kuriame kasdienybė bus išnarpliota iki absurdiškų detalių, o įprasti dalykai – dekonstruoti ir paversti refleksijos objektais. Per šaltieną kaip, atrodytų, paprastą vaizdinį Dumbrytė aprašo pasaulį, kuriame žmogus susiduria su nesibaigiančiais prieštaravimais.

Vienas iš pagrindinių Dumbrytės romano aspektų – tai meistriškas stiliaus žaismas, kuris ne tik padeda sukurti ypatingą atmosferą, bet ir perteikia teksto filosofinį bei emocinį turinį. Autorė derina humorą su melancholija, ironiją su nuoširdumu, o kasdienybę paverčia egzistenciniais apmąstymais, kuriuose tvyro tam tikra egzistencinė įtampa. Rašytoja pasitelkia groteską ir maistą kaip pagrindinius savo literatūrinius įrankius. Be to, Dumbrytė subtiliai kvestionuoja visuomenės normas ir vertybes, suteikdama balsą tiems, kurie dažnai lieka nematomi ar nesuprasti.

Tiriamąojoje dalyje, remiantis gastropoetikos ir grotesko koncepcijomis, romanas bus nagrinėjamas trimis svarbiausiais pjūviais: vidinė bistro aplinka; protagonisto charakteris ir jo vertybinės nuostatos, ypač moraliniai aspektai; moters vaizdavimas. Pastarasis bus tiriamas daugiausia taikant kanibalizmo ir lytiškumo teorijas, atskleidžiant moters pažeminimą, kuris romane tampa grotesko kulminacija. Čia ryškiausiai iškyla lyčių nelygybės problematika ir galutinis moralės nuosmukis.

2.1. Vidinė bistro aplinka ir maisto pramonė

Kaip jau minėta anksčiau, svarbus veiksnys šiame kūrinys yra pati „Šaltienos bistro“ aplinka. Visų pirma verta atkreipti dėmesį į šios maitinimo įstaigos specifiką. Jau pats pavadinimas – „Šaltienos bistro“ – nurodo pagrindinį čia gaminamą patiekalą, kuris užima centrinę vietą ne tik meniu, bet ir visame kūrinio vaizdinyje. Užteigęs valgiaraštis šiandienos visuomenei gana netradicinis. Verta plačiau aptarti paties valgiaraščio struktūrą, kuri sukuria absurdišką, groteskišką atmosferą. Be įvairių šaltienos rūšių, meniu siūlomi keisti, tarpusavyje nederantys patiekalai – mišrainės su majonezu, „Miltų salotos“ (kurių sudėtis matyt sąmoningai nutylima dėl galimo šleikštulio), serbentų kompotas, bulvių kisielius ar arbatos grybo sultys. Kaip rašoma romane: „Meniu atrodė kaip telefonų knyga, kas civilizuotuose kraštuose yra prasto restorano ženklas, tačiau čia tai buvo nė motais.“ (Dumbrytė, 2021) Toks meniu labiau primena atsitiktinai sudėliotą prasto baro pasiūlą, nei įprastos viešojo maitinimo įstaigos pasirinkimą. Be to, dauguma išvardytų patiekalų (šaltiena, mišrainės, kompotai) kultūriškai siejami su Rytų Europos, ypač slavų kulinariiniu palikimu, kuris čia pateikiamas tarsi užšalęs laike. Pasitelkiant grotesko teoriją, galima teigti, kad tai – sąmoninga atvirkštinės estetikos išraiška, atspindinti žemą lygį ir kultūrinį sąstingį. Ši išpūdi sustiprina ir veikėjo komentarai, nurodantys, jog meniu atrodo itin prastai kitų restoranų fone. Šaltiena irgi dažniausiai siejama su sovietine ar posovietine tradicija, netgi socialiniu žemesniuoju sluoksniu, nes gaminama iš mėsos likučių. Dar viena groteskiška kultūrinė asociacija yra žodis bistro – tai prancūziško tipo užkandinė, kuri paprastai atspindi eleganciją, rafinuotą skonį, o šiuo atveju joje patiekiami žemos klasės patiekalai. Žodis kilęs iš rusų karių šauksmo „быстро!“ (greitai), o į prancūzų kalbą pateko per Napoleono karus.

Kalbant apie šaltienos simbolinę reikšmę galima teigti, kad ji atspindi moralinį sąstingį, o dėl savo netvirtos, drebučių konsistencijos, šaltiena simbolizuoja ir nepastovumą, ir neatsparumą išoriniam spaudimui. Kaip jau išsiaiškinome teorinėje dalyje, literatūroje mėsa dažnai siejama su agresija, brutalumu ir moralinėmis dilemomis (Adams, 1990; Gladwin, 2020; Laurušaitė, 2024), todėl šaltiena, kaip į želė sustingdyta mėsa, gali būti traktuojama kaip sustingdytos agresijos, brutalumo, įšaldyto moralinio nuosmukio projekcija. Šią simboliką sustiprina kūrinys pasikartojantys elementai – šaltieninėje dažniausiai bendraujama grubiai, nepagarbiai ir nekultūringai, o nuotaiką formuoja ne kartą romane pasikartojanti frazė „nuskambėjo rusiški prakeikimai“ (Dumbrytė, 2021). Tai rodo verbalinio smurto atmosferą, bendrą nekultūros lygį. Bet kartu šaltiena gali būti ir šiuolaikinės visuomenės glebimo, beformiškumo įvaizdis.

Čia ypač ryškiai atsiskleidžia dar vienas svarbus šiuolaikinės visuomenės aspektas – pramonės žiaurumas. Šis negailestingas pramonės vaizdavimas yra būdingas modernizmo literatūrai, o šiuo

atveju tai net labai svarbi grotesko išraiška (Gladvin 2020). Dumbrytės aprašoma maisto gamybos industrija pristatoma kaip bejausmė sistema, reikalaujanti itin didelių žmogiškųjų resursų, o pats gamybos procesas pavaizduotas groteskiškai. Įvyksta tiesioginė protagonistų dehumanizacija. Virtuvės darbo logika paremta savęs suvokimu kaip gyvulio – tik taip įmanoma išgyventi. Ši mintis romane išreiškiama tiesiogiai: „Jei dirbi virtuvėje, savaime pasirašai būti gyvuliu.“ (Dumbrytė, 2021) Taip pat Dumbrytė gretina virtuvės realybę su pragaro ratais.

Toks apibūdinimas aiškiai rezonuoja su Bachtino grotesko samprata – kaip perėjimo būsenai, virsmas, kuriame kūniškumas ir socialiniai vaidmenys susilieja iki nebe atpažįstamumo. Pagrindinis veikėjas romane virsta iš žmogaus į gamybos grandinės sraigtelį, o vėliau – į potencialią mėsą. Taigi čia matoma užuomina, kad gamybai naudojama visai ne kiauliena, o iš tikrųjų šaltiena bei kiti patiekalai gaminami iš žmogienos. Nors tai nėra tiesiogiai įvardijama, žmogaus kūno kraštutinio išnaudojimo, net vartojimo motyvas yra nuosekliai plėtojamas visame romane. Romano pabaigoje jau aiškiau galima nujusti, kad šaltienos gamybai panaudojamas moters kūnas. Šis aspektas bus plačiau aptartas trečiajame šios dalies skyriuje, kuriame analizuosiu moters kūno sąsajas su kanibalizmo tema.

Taip pat svarbu paminėti, kad šaltieninėje apdorojami nežmoniški, milžiniški maisto kiekiai, o tai prisideda prie keistos, groteskiškos atmosferos kūrimo. Tarkime, šituose pavyzdžiuose: „Pirmadienį mano darbo plane buvo įrašyta: „Nugramdyti nuo kaulų penkiasdešimt kilogramų mėsos“ arba „vieną dieną su Konstantino peiliu prigremžiau šimtą du kilogramus mėsos“ (Dumbrytė, 2021). Šie kiekiai yra akivaizdžiai perdėti, fiziškai sunkiai įveikiami vienam žmogui. Tokio masto maisto apdorojimas primena absurdišką gamybos mašiną, veikiančią be prasmės ir proporcijų. Pertekliaus estetika grotesko kontekste dažnai naudojama tam, kad parodytų visuomenės iškrypusią vertybių sistemą. Tokia pertekliaus raiška atitinka vieną esminių grotesko bruožų – hiperbolizaciją ir išdidinimą (Bakhtin, 1984; Katkus 2018; Krzychylkiewicz 2006). Šiame kūrinyje tai ypač susiję su industrializacija, masine gamyba.

Tiek kalbant apie darbo sąlygas, tiek apie didžiulius maisto kiekius, reikia galvoti apie groteskiško kūno sampratą. Groteskiškas kūnas – tai viena esminių grotesko estetikos kategorijų, kurios ištakos siekia Rabelais laikus, tačiau šiuolaikinėje literatūroje ir kultūros studijose jis išlieka svarbus analitinis įrankis siekiant suprasti galios, kontrolės ir socialinių struktūrų santykį. Bachtinas teigia, kad groteskiškas kūnas yra „atviras“, jame ištrinamos ribos tarp vidaus ir išorės, tarp savo ir svetimo, tarp žmogaus ir gyvulio. Tokiam kūnui būdinga perteklinė materialybė, o fiziologiniai procesai – valgymas, virškinimas, tuštinimasis, gimdymas, mirtis – iškeliami į centrinę poziciją, taip griauinant klasikinio, uždaro ir harmoningo kūno idealą. (Bakhtin, 1984) Dumbrytės kūrinyje groteskiškumo įspūdis kyla ne tik iš perteklinio maisto kiekio, bet ir iš alinančio darbo, nežmoniškų

sąlygų, kurioms būdingas nuasmeninimas ir mechanizavimas. Kūnas čia vaizduojamas kaip nusubjektintas ir fragmentuotas. Groteskiškas kūnas neišvengiamai susijęs su karnavališkumu, kai žemieji kūniškieji procesai iškyla į paviršių kaip priešprieša „aukštajai“ kultūrai. Dumbrytės juodadarbių darbuotojų kūnai – tarsi biologinių skysčių ir organinių išskyrų perpildyti konteineriai. Romane į pirmą planą iškyla fiziologija, antisanitarinės sąlygos, kūno išskyros, tokios kaip prakaitas, ašaros, vėmalai. Šie kūno skysčiai gamybos procese maišosi su maistu, gamybos patalpose telkšo kraujo balos, o šlapimui sugerti darbuotojai dėvi pampersus. Tai atitinka Gladwin (2020) teiginį, kad „groteskiškas kūnas prakaituoja, šunta, brinksta, sprogsa“. Būtent čia atsiranda esminė sąsaja tarp grotesko, industrializacijos ir pertekliaus. Mokslininkės pastebėjimu, šiuolaikinėje literatūroje groteskiškas kūnas dažnai įgauna metaforinį statusą – jis tampa perdėrbinimo mašina, kuri veikia prieš savo valią. Modernybėje žmogaus kūnas paverčiamas fabriku, kuris ne tik gamina, bet ir perdėrina (maistą, informaciją, jausmus). (Gladwin, 2020) Tokia kūno samprata leidžia analizuoti industrializacijos poveikį Dumbrytės veikėjo subjektyvumui – žmogus nebesuvokia savo kūno kaip vientiso, savarankiško vieneto, o kaip eksploatuojamą sistemą. Kitas epizodas parodo jo visišką higienos nesilaikymą ir abejingumą išvaizdai:

Plius neaiškių dėmių ant prijuostės: kraujas tai ar skrandžio sultys, ar šiaip kokia kita žaliava?.. Nežinau. Prisiminiau, kad ir galva jau kurį laiką neplauta, o rūbų kvapo smuikas tikrai negriežė citruso ir jūros natos. Taip jau būna, kai elgies kaip laukinis ir viską šluostai į rūbus“ (Dumbrytė, 2021).

Šis ne tik fizinis, bet ir psichologinis apsileidimas liudija giluminį konfliktą: nors protagonistas siekia aukštesnio socialinio statuso, jis visiškai nesirūpina savimi. Tokia būseną leidžia kalbėti apie prarastą savigarbą, net savižudybę. Išorinė išvaizda čia tampa vidinės būsenos atspindžiu – veikėjas ir sąmoningai save žemina neprisižiūrėdamas.

„Šaltienos bistro“ masinei gamybai skirti įrankiai yra milžiniški – pavyzdžiui, keptuvė tokia didelė, kad ją sunku valdyti vienam žmogui, o mėsos gremžimui naudojamas peilis – medžioklinis rusiškas kinžalas, su kuriuo armijoje žudyti čėčėnai. Tokie objektai ir situacijos ne tik perteikia hiperbolizuotą mastą, bet ir sukuria absurdiškai deformuotą darbo realybę. Analogija su peiliu koduoja svarbią sąsają tarp maisto pramonės ir smurto mechanizmų, nes vertybiškai sulygina gyvūno skerdimą ir žmogaus žudymą. Peilis, anksčiau naudotas kaip ginklas kare, tampa parankiniu darbo įrankiu „Šaltienos bistro“ virtuvėje – tai liudija, kad kūno dorojimas, ar tai būtų gyvulio, ar žmogaus kūnas, čia vyksta tuo pačiu principu. Gastropoetinėje analizėje šita detalė ypač reikšminga: maisto ruošimas, kuris paprastai siejamas su rūpesčiu, gyvybės palaikymu ar ritualu, čia virsta agresijos ir mirties veiksmu. Žmogaus kūnas supanašėja su skerdžiama kiaule – jis nužmoginamas, tėra tik masė,

skirta apdorojimui. Galima sakyti, kad smurtas veikia panašiai ir karo, ir industrinės gamybos sąlygomis.

Be to, bistro darbuotojai manevruodami gigantiškais puodais dažnai patiria keistas, kartais net komiškai pavoingas traumas:

Užkaitęs keptuvę, nukėliau jos dangtį. Nepagalvokite, kad sakydamas „keptuvė“, turiu galvoje tokią kaip pas jus namuose. Toli gražu. Mūsiškė, skirta masinei gamybai, labiau primena laivą, o dangčio pakėlimas prilygsta prisišvartavimui. Šita šutintuve tokia masyvi, kad net turi savo vairą, apvalų su rankena, kuri skirta aparatui atlošti ir susikaupusiam aliejui ar vandeniui išpilti. Jei semtum koku bliūduku, tektų tai daryti visą naktį. Kartą ne juokais verdančiu aliejumi apsitaškiau kojas – tai bent gavau biuletenį (Dumbrytė, I. 2021)

Vien ši citata nurodo į kelis svarbius groteskiško kūno aspektus. Visų pirma, pastebima tam tikra deformacija – darbui skirtas prietaisas yra gerokai per didelis vieno žmogaus jėgoms. Matome, kad darbas su tokiu įrenginiu gali būti pavojingas ir net traumuojantis: protagonistas apsipila verdančiu aliejumi ir gauna nedarbingumą. Čia reikia pabrėžti, kad tiek pati trauma, tiek tokio milžiniško prietaiso naudojimas yra nestandartiniai ir išryškina grotesko principą – pertekliaus ir gigantizmo vaizdavimą. Ši trauma yra gamybos pramonės žiaurumo ženklas, o šį žiaurumą dar labiau pabrėžia Dumbrytės naudojamas kalbos stilius. Rašoma lyg tai būtų įprastas ir nereikšmingas nutikimas, galintis pasitaikyti kiekvienam. Tokia kalba ne tik normalizuoja darbo pavojus, bet ir padeda įtvirtinti groteskišką atmosferą, kurioje deformacija ir perteklius yra kasdienybės dalis. Apskritai daug kur tekste pasitaiko gastropoetinės terminologijos: „pakramtyti aštraus gyvenimo pipiriuko“, „charizmos manyje tiek pat kiek bulvių maiše“, „jam reikėdavo pagalvoti ir pavirškinti žodžius“. (Dumbrytė, 2021)

Kūniškumas ir gastronomija romane peržengia savo įprastas ribas. Pirmiausia atsiskleidžia, kad maisto pramonė, kaip ir anksčiau, taip ir dabar, daugiausia orientuota ne į kokybę, o į kiekybę. Tai liudija ir anksčiau cituotas fragmentas, kuriame aprašoma masinei gamybai skirta keptuvė, kurios pagrindinis pranašumas – greitai pagaminti labai didelį kiekį maisto. Šiame pramoninės gamybos rate ne tik žmogaus kūnas, bet ir pati žmogaus būtis tampa bevertė. Kaip jau buvo minėta, maisto industrijoje žmogus tarsi sugyvulėja, tačiau čia galima įžvelgti visišką asmens sumenkinimą ir ištrynimą. Ne tik šiame epizode, bet ir daugelyje kitų romano vietų pabrėžiama, kad darbas taip įtraukia į rutiną, kad asmeniniam gyvenimui ir savirefleksijai nebelieka jokios erdvės.

Svarbu paminėti, kad didžioji dalis šaltieninės darbuotojų, taip pat visa įstaigos vadovybė, yra golodai – autorės sugalvota tauta. Šis žodis rusiškai reiškia alkį, tad golodai iš esmės yra „alkio tauta“ (Laurušaitė, 2024). Jų kultūroje dominuoja ne dvasinės ar moralinės vertybės, o alkio, vartojimo ir prievartos logika. Šie „alkio žmonės“ grindžia savo egzistenciją poreikių patenkinimu bet kokia

kaina. Tai, mano manymu, tikrai galima sieti su gerai žinoma fraze: „Alkanas žmogus – piktas žmogus“, tačiau kūrinys pyktis peržengia kasdienio nepasitenkinimo ribas ir pereina į brutalumo, agresijos lygmenį.

Įdomus ir reikšmingas aspektas yra golodų santykis su mėsa, kuri jiems įgyja beveik sakralinę reikšmę. Kaip teigiama kūrinys: „Šaltienos gamintojams golodams žarnų pranašas toks pat svarbus kaip jums popiežius“ (Dumbrytė, 2021). Ši citata atskleidžia, kad net mėsos apdorojimo procesui priklausančios atliekos, tokios kaip žarnos – šiai tautai yra šventos, netgi švenčiausios. Žarnų pranašo figūra tapatinama su religiniu autoritetu, todėl galima daryti išvadą, kad mėsa ir jos gamyba įgauna beveik ritualinį, sakralų pobūdį.

Vienas svarbiausių aspektų yra destrukcija, kuri romane pasireiškia įvairiomis formomis, tačiau galima išvelgti ir bendrus vienijančius bruožus. Vienas jų – alkoholio vartojimas, kuris yra įprastas darbo palydovas. Kaip pažymima romane,

Kava čia buvo traktuojama kaip amerikų išmislas, tad faktas, kad darbuotojai rytais mėgaujasi šiuo gėrimu, buvo kruopščiai slepiamas. Jei nori tonizuotis, suprask, teks gerti degtinę. (Dumbrytė, 2021)

Kava, kaip globalizuoto, vakarietiško pasaulio ženklas, čia tampa nepageidautinu produktu, simbolizuojančiu išorinį – ypač „amerikų“ – poveikį. Būtina atkreipti dėmesį į „Šaltienos bistro“ kolektyvui būdingą savybę – apskritai stiprų priešišumą kitų tautų kultūrai. Romane aiškiai akcentuojama, kad svarbiausia yra puoselėti tradicijas, o bet kokie produktai, neatitinkantys golodų tautos tradicijos, yra griežtai draudžiami. Jie laikomi grėsme tradicinei virtuvei ir kultūrinei tapatybei (Coghlan, 2020; Gladwin, 2020; Humble, 2020; Lusin, 2013; Shahani, 2020). Faktų iškraipymas ir (so)vietinės „alternatyvos“, šiuo atveju degtinės, primetimas atspindi ne tik kultūrinį uždarumą, bet ir ideologizuotą maisto (bei gėrimų) politiką, kur vartojimas yra ne individualaus pasirinkimo, bet kolektyvinės lojalumo sistemos dalis.

Vištiena čia irgi laikoma invaziniu produktu, o jos vartojimas – tiek ideologiškai, tiek realiai – griežtai draudžiamas. Itin neigiamai žiūrima į jautienos faršą, o ypač netoleruojama malta kiauliena. Pagrindiniai virtuvės akcininkai spjaudydavosi, jei nebuvo laikomasi jų skiepijamos filosofijos: jų požiūriu, jautis – visokių amerikų biznesmenų išrastas gyvulys, kad iš vietinių būtų galima iščiulpti pinigus, o faršas – italų mandrystė, kuri jokiais būdais negali įsiterpti į golodų mitybos tradiciją. Pagal šio verslo modelio kūrėjų logiką, mėsa turi būti tik kapota, plėšyta arba daužyta. Mėsmaalės čia naudojamos tik virtoms daržovėms malti, o net ir su maisto gamyba nesusiję darbuotojai, pavyzdžiui, valytojos ar vairuotojai, palaiko tą pačią ideologinę liniją. Tai rodo, kaip stipriai įsitvirtinusi simbolinė tvarka, kuri sukelia protagonistui vidinį pasipriešinimą: „Kai tik kas užsimindavo apie tas

amerikoniškas įtakas, manyje sukunkuliuodavo piktdžiuga, o galvoje lizdą imdavo sukti revoliucinę šaltienos faršo idėja.“ (Dumbrytė, 2021)

Ši citata aiškiai nurodo į identiteto raišką. Šaltieninės darbuotojai jaučiasi kaip pranašieji, turintys teisę diktuoti savo taisykles (Gladwin, 2020; Lusin, 2013). Nors plačiau šio reiškinių magistro darbe nenagrinėsiu, tai padeda geriau suprasti „Šaltienos bistro“ aplinkos specifiką. Tolesnėje analizėje, kaip jau minėta, bus gilinamasi į destrukcijos temą. Remiantis teorinėje darbo dalyje pateiktomis išvalgomis apie maisto simboliką, galima teigti, kad degtinė šiame romane yra aiškus destrukcijos simbolis. Gladwin (2020) tvirtina, kad „gastro-groteskas iškelia į paviršių tai, ką modernybė stengėsi nustumti į foną – žemąją, chaotišką, nevaldomą žmogaus prigimtį“. Ir iš tiesų, visur, kur vartojama degtinė, vyksta keisti, destruktivūs ir groteskiški dalykai. Taip pat negalima pamiršti, kad destrukcija glaudžiai susijusi su degradacija ir moraliniu nuosmukiu. Šiame romane yra du labai ryškūs momentai, kurie tai įrodo. Vienas jų bus išsamiai nagrinėjamas trečiajame praktinės dalies skyriuje, kalbant apie moters pažeminimą ir kanibalizmą. Kitas itin reikšmingas epizodas – šaltienos ėdimo rungtynės – taip pat įkūnija kraštutinę destrukciją, kulinarinį nihilizmą. Šioje scenoje išryškėja ir dar viena svarbi tema – pasišlykštėjimas maistu bei jo instrumentalizavimas.

Čia, sakyčiau, net galima įžvelgti tam tikrą įvykių seką. Iš pradžių kolektyviai vartojamas alkoholis, kuris jau savaime nurodo į potencialią destrukciją. Netrukus po to visas kolektyvas ryžtasi bendram, estetiniu požiūriu labai destruktiviam veiksmui – surengiamos šaltienos ėdimo varžybos. Net skaitant apie šias varžytuves kyla natūralus bjaurasties ir atstūmimo jausmas. Jose valgoma jau „sumaitota“ šaltiena dideliais kiekiais, o pats valgymo procesas vaizduojamas kaip itin išniekinantis maistą. Ne atsitiktinai tai vadinama būtent ėdimo, o ne valgymo varžybomis, nes naudojami likučiai, išėdos, jovalas, o pats valgymo procesas labai nekultūringas:

Kai jau prisprogom, kažkas sugalvojo lenktyniauti – kas suvalgys daugiausia šaltienos. Žinoma, net didžiausios virtuvės padugnės nedrįso gvieštis šviežutėlės košelienos, bet mums labai pasisekė, kad indų plovėja Honorata mūsų virtuvėje niekuomet neišmeta to, kas lieka kliento lėkštėje. Ji viską deda į vieną indą, taip prikaupia šaltienos įvairioms savo reikmėms: parneša namo vištoms, atiduoda valkatoms, buvę kalbų, kad nelegaliai perpardavinėja krikštynoms, tačiau aš manau, kad šaltieną ji kaupia tik dėl savo kaimietiško papratimo neišmesti maisto. Taigi Honorata pasirūpino, kad mūsų varžytuvėms nieko netrūktų – atnešė penkiolikos litrų marmitą su išdarkyta šaltiena. Iš spalvos galėjai spėti, kad daugiausia likę „Havajų“. Stalina paėmė tris šaukštus ir pakeltu tonu paklausė, kas dalyvaus. (Dumbrytė, 2021)

Girti, palinkę virš marmitų, laukėm vairuotojo signalo. Tas sušuko: „Davai!“ Aš puoliau gudrybėm kadangi šaltiena – tai drebučiai, šaukštas nelabai reikalingas – vis tiek viskas drimba pro šoną, tad pora kartų pabandęs kabinti šaukštu, mečiau jį šalin ir lyg tyčia ir vėl pataikiau tai pačiai Jelenai į tarpuakį. Numetęs šaukštą, puoliau drebučių materiją semti riešukučiomis ir grūsti į burną, bet pataikęs ne į tą gerklę užsikosėjau. Kas netilpo, bandžiau susikišti į nosį ir įtraukti tiesiai į ryklę kaip skreplį, tačiau netrukus ėmiau dusti, nes šaltienos pakliuvo ir į plaučius. (Dumbrytė, 2021)

Šie pasakojimo sprendimai visiškai atitinka teorinėje dalyje aptartą grotesko kaip kultūrinio iškreipimo koncepciją. Ypač išryškėja atvirkštinė etika – šiuo atveju normalizuojamas maisto išniekinimas, maistas paverčiamas linksma pramoga. Tai galima interpretuoti kaip Bachtino karnavalinės sampratos versiją. Turint omenyje, kad maistas yra biologinė būtinybė ir daugelyje kultūrų laikomas šventu dalyku, profanuojant maistą visomis prasmėmis paniekiamas ir žmogus, kaip gyva būtybė. Čia itin ryškūs sugyvuojimo, net sužvėrėjimo požymiai. Tai atsiskleidžia ne tik per tai, *kas* valgoma, bet ir *kaip* valgoma. Personazai ryja šaltienos liekanas, bet dar svarbiau – jie ryja kaip žvėrys. Taigi akivaizdu, kad jie nusileidžia iki pačių žemiausių ir žemiškiausių instinktų. Tai jau nebe valgymas, o ėdimas – instinktyvus ir, žiūrint iš šalies, netgi atgrasus. Ši scena taip pat rodo galutinį kolektyvinį moralinį nuosmukį. Tai reiškia, kad netgi kolektyviniame lygmenyje nebėra nieko švento, nelieka net menkiausio pagarbos objekto. Kolektyvinėje sąmonėje yra prarasta bet kokia etinė (ir gastropoetinė) atrama. (Gladvin 2020; Humble 2020; Coghlan 2020; Bakhtin 1984; Katkus 2018; Krzychylkiewicz 2006).

2.2. Protagonisto tapatybės konstravimas per maisto vartojimo ir kūno degradacijos vaizdinius

Romano pagrindinis veikėjas yra ką tik istorijos studijas baigęs jaunuolis, kuris iškart po studijų įsidarbina užėigoje „Šaltienos bistro“. Šiame skyriuje bus analizuojama, ką apie protagonistą byloja jo dažniausiai vartojamas maistas ir kaip per tai išryškėja jo charakterio bruožai. Pirmiausia reikėtų paminėti, kad mėgstamiausias jo patiekalas – duona su obuoliene. Tai akcentuojama jau pačioje romano pradžioje:

Ryte suvalgiau likusius batono kampelius, sudažiau visą obuolienės slovikiuką ir užgėriau litru pieno – tai jau buvo tapę kone kasdieniu mano pusryčių parašu. (Dumbrytė, 2021)

Šie produktai romane minimi ne vieną kartą. Kaskart, kai veikėjas valgo duoną su obuoliene, jis būna vienas namuose. Be to, jis ne kartą pabrėžia, kad tai yra jo mėgstamiausias maistas. Šiuo atveju reikėtų kalbėti apie duoną kaip apie rutinos simbolį. Iš veikėjo požiūrio aiškėja, kad jis, kaip „eilinis darbininkas“, tiesiog valgo batoną ir tuo yra visiškai patenkintas. Taip pat galima pastebėti, kad duona įgauna tam tikrų ritualinių bruožų: ją suvalgyti prieš išeinant iš namų arba grįžus tampa beveik kasdieniu veiksmu, savotišku asmeniniu ritualu.

Obuolienė šiame kontekste atrodo kaip priedas prie duonos, be ypatingos simbolinės reikšmės. Kur kas įdomesnis yra pieno vaidmuo. Kaip minėta teorinėje dalyje, pienas dažnai siejamas su tyrumu, nekaltumu ar motiniškumu. Tačiau šiuo atveju tokios reikšmės neatsiskleidžia. Pienas romane minimas tik pradžioje, taip pat tik kaip priedas prie batono ir obuolienės – be jokios išskirtinės emocinės ar simbolinės potekstės.

Šiame maisto aptarime tikslinga grįžti prie alkoholio vartojimo temos, kuri pabrėžia protagonistą kaip individo moralinį nuosmukį. Nors verta pažymėti, kad jo moraliniai principai ir orientyrai niekada nebuvo itin aukšti – tai atskleidžia jo pasakojimas apie elgesį studijų metais:

Mes tiek gėrėme alkoholio ir tiek šlapinomės į lovą, kad net ir pagalvoti apie dauginimąsi būtų buvę koku. Neskirstėme vieni kitų į vyrus ar moteris – buvome viena statistinė masė (Dumbrytė, 2021).

Ši citata, kaip ir keli kiti panašūs epizodai romane, rodo, kad pagrindinis veikėjas yra beveidė vidutinybė. Jis neturi aiškaus vertybinio pagrindo, o destruktinis elgesys jam – natūrali būseną, ne krizė. Nors iš pradžių protagonistui sunku prisitaikyti prie kolektyvo, laikui bėgant jis integruojasi ir ima akivaizdžiai panašėti į kitus darbuotojus. Jam, kaip ir visam kolektyvui, būdingas higienos nesilaikymas bei sužvėrėjimo požymiai. Tai reiškia, kad jis tampa neatsiejama kolektyvo dalimi ir

savo elgesiu prisideda prie bendro moralinio žlugimo. Tokie vaizdiniai yra net labai groteskiški. Per juos vaizduojamas galutinis moralinis nuosmukis ir nesugebėjimas prisižiūrėti, laikytis švaros ir tvarkos. Personazo būseną perteikiama per detalų, kone natūralistinį kasdienybės aprašymą:

Visiškai neturėjau sveikatos pasirūpinti net elementariausia higiena, ką jau kalbėti apie aprėdus: nepaaukojau nė krislelio laiko susišukuoti, išsivalyti dantis ar bent jau prasiskalauti kakarynę. Šiaip kas antrą dieną, kai jau būnu sudėvėjęs darbo drabužių ir gerąją, ir išvirkščiąją puses, vakarais įmetu juos skalbtis. Šiandien ėjo trečia diena, kai aš per kvailą girtumą ne tik neišsiskalbiau, bet ir griuvau lovon su visa virtuvės ekipuote, tad atsikėlusiam beveik nieko nereikėjo daryti. Tiesiog atsistočiau, pamąsčiau, kad mirsiu arba, geriausiu atveju, apsimensiu, apsiaviau virtuvines šlepetes ir, purviniais šaligatviais pasiekęs stotelę, vargais ne galais kaip bekojis į Everestą įsiropščiau į troleibusą. (Dumbrytė, 2021)

Šiame fragmente ryškiai atsiskleidžia grotesko stilistika. Vienas iš pagrindinių jos bruožų – sąmoningas perdėjimas, kuris čia pasitelkiamas vaizduojant veikėjo fizinę būseną ir kasdienes veiksmus. Higienos stoka perteikiama itin detalizuotai, su hiperbolizuotais palyginimais. Jie iš pirmo žvilgsnio gali kelti juoką, tačiau sukelia ir šleikštulį. Groteskas veikia kaip antiestetinė priemonė, kaip būdas perteikti egzistencinį absurdą. Per kūno ir kasdienybės deformaciją atskleidžiamas vidinis veikėjo išsiderinimas ir tuštuma.

Labai įdomus ir reikšmingas yra pagrindinio protagonisto socialinis statusas romane. Užkandinėje „Šaltienos bistro“ jis atlieka mėsos gremžėjo pareigas. Jau pats profesijos pavadinimas skamba neįprastai ir perteikia maisto pramonės žiaurumą. Tačiau tokie, atrodo, keisti, neįprasti ir net neįmanomi pareigų pavadinimai būtent nurodo į socialinį statusą. Jie atspindi ne tik darbo pobūdį, bet ir žmogaus vietą sistemoje. Šią hierarchiją puikiai suvokia ir pats veikėjas, todėl siekia kilti karjeros laiptais.

Protagonistas lengvai įtiki, kad jis yra išrinktasis, kuriam lemta užimti pačias geriausias pareigas „Šaltienos bistro“ ir tapti visų gerbiamu šaltienos technologu. Šiam paaugštinimui reikia tik vieno dalyko – įvykdyti Rabelais vertą hiperbolizuotą užduotį nugremžti 102 kilogramus šaltienos ir „susigiminiuoti su golodais“. Kaip pastebi ši kūrinį tyrinėjusi Laura Laurušaitė, tai primena socialinę hierarchiją, kurioje viską lemdavo ryšiai (Laurušaitė, 2024). Protagonisto lengvatikystė rodo jo silpną charakterį ir vertybių stoką – jis net nesvarsto, ar iš tiesų yra vertas tokio išrinktojo statuso, o tiesiog bando jį „susiveikti“ per vadinamąjį „blatą“. Visa tai kelia asociacijų su sovietmečio realijomis, kuomet žmonės – iš naivumo ar iš išskaičiavimo – tikėjo sistema, o karjera buvo įmanoma tik per ryšius ar lojalumą valdžiai. Taip ir čia – pagrindinis veikėjas lengvai priima jam siūlomą ideologiją ir žaidimo taisykles, kad pasiektų tai, apie ką svajojo nuo tada, kai įsidarbino „Šaltienos bistro“.

Ši „karjeros“ logika glaudžiai susijusi ir su Dumbrytės išgalvota Šnobelio taikos premija, kuri neva skiriama už tautų draugystę. Autorė akivaizdžiai ironizuoja prestižinius apdovanojimus.

Šnobelio premija yra groteskiškai transformuota Nobelio premijos parodija, ir atlieka svarbų vaidmenį gastropoetinėje analizėje. Pavadinimas „Šnobelis“ žaismingai parodijuoja „Nobelio“ pavadinimą, ir sukelia skaitytojui asociacijas su žodžiais „šnopuoti“ (alsuoti, sunkiai kvėpuoti) ir „šnipas“. Šnipas čia svarbus kaip kvapo ir pasibjaurėjimo jutimo organas. Šis kalbinis žaismas įgauna daugiasluoksnę reikšmę: jis pajuokia didingus apdovanojimus ir per kvėpavimo, šnipo įvaizdį atskleidžia biologinį, instinktyvų žmogaus pradą. Herojaus išskirtinumas pagrįstas ne nuopelnais, o gebėjimu prisitaikyti prie žemosios, biologinės tvarkos. Tautoms užtenka kartu šnopuoti, valgyti iš to paties marmito ir vieningai dalyvauti iškreiptoje šventėje.

Būtent šiame etape prasideda protagonisto galutinio moralinio nuosmukio trajektorija, kuri baigiasi itin žiauria grotesko kulminacija. Ji bus aptarta trečiajame skyriuje. Tačiau šioje vietoje verta stabtelėti prie Bachtino karnavalinės sampratos. Pirmiausiai, reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad jau virtos mėsos gremžimas nuo kaulo atrodo gana absurdiškas – ir pats procesas, ir tokia oficiali pareigybė. Toks absurdiškumas irgi, kaip žinia, yra neatsiejama grotesko koncepcijos dalis.

Legenda apie „Šaltienos bistro“ įkūrimą bei pranašystė, kad būtent pagrindinis veikėjas yra „išrinktasis“, yra simbolinė priedanga jo kaip veikėjo išjuokimui. Tokia ironija atitinka Bachtino karnavalinį principą, kai aukštybų kojomis apverčiama socialinė tvarka, o vertybės laikinai suspenduojamos. (Bakhtin, 1984; Katkus, 2018) Dumbrytė išjuokia ne tik patį veikėją, bet ir jo troškimą kilti karjeros laiptais ir tapti „reikšmingu“ sistemos dalyviu.

Čia vėl proga grįžti prie socialinio statuso temos. Pačioje romano pabaigoje veikėjas visiškai pakeičia savo mitybos įpročius. Jis pradeda dieną nebe su duona obuoliene ir pienu, o su avižine koše, avokadu ir apelsinų sultimis: „Spaudžiau apelsinų sulčių, išsiviriau avižų košės, užkandau avokado, dar suvalgiau du skystai virtus kiaušinius.“ (Dumbrytė, 2021) Nors šie patiekalai akivaizdžiai prabangesni ir, be abejo, sveikesni, jie savaime nereiškia moralinio pakilimo. Veikiausiai tai rodo socialinio statuso pasikeitimą ir norą išoriškai pasipuikuoti, atrodyti „geresniam“, nei jis iš tiesų yra. Kaip pastebi Laurušaitė, čia atsiskleidžia paviršutiniškas statuso suvokimas, kai forma pakeičiama, bet turinys lieka toks pat (Laurušaitė, 2024). Tai, kad moralinis lūžis neįvyksta, įrodo ir maisto išniekinimas pačioje pabaigoje, kai protagonistas demonstratyviai išmėto indelius su jau paruošta šaltiena.

2.3. Moters kūnas kaip vartojimo objektas

Pats svarbiausias, siaubingiausias, šlykščiausias ir, be abejo, groteskiškiausias momentas visame romane – tai scena, kurioje tarp besivoliojančių girtuoklių, maisto liekanų ir sudaužytų indų paskerdžiama kiaulė. Tiksliau – moteris, pavirtusi kiaule. Ši scena turi akivaizdžią simbolinę

potekstę, kurią būtina ištirti. Norint ją geriau suprasti, reikia pradėti nuo moterų vaidmens romane *Šaltienos bistro*.

Moterys šiame darbe vaizduojamos daugiausia kaip paprastos virtuvės darbuotojos: bulvių skutėjos, sriubos maišytojos, svogūnų lupėjos, šašlykų vartytojos, žarnų plovėjos, putų nuo sriubos graibytojos ir pan. – jos sudaro didžiąją bistro kolektyvo dalį. Toks vaizdavimas groteskiškai pašiepia stereotipinius moterų vaidmenis darbo aplinkoje ir leidžia kalbėti apie lyties ir profesijos ryšius (Adams, 1990). Vis dėlto pagrindinis dėmesys šiame tyrime sutelkiamas į kitokį, radikalesnį, moters vaizdavimo aspektą. Čia svarbiausias yra moters kūniškumo vaidmuo ir jo transformacija groteske. Viena iš ryškiausių užuominų į kanibalizmo temą pasirodo šiame romano epizode: „Negana to, savo įmonės šašlykinėje, skirtoje masinei gamybai, suteikė nemokamas kremavimo paslaugas žarnų plovėjos palaikams“ (Dumbrytė, 2021). Šašlykinė, kuri turėtų būti skirta maistui ruošti, yra ir vieta, kurioje deginami žmonių kūnai – tai simbolinė užuomina į žmogienos kaip maisto žaliavos panaudojimą. Žmogaus kūnas traktuojamas kaip dalis gamybinio proceso, taip įteisinant kanibalizmo praktiką. Tai leidžia daryti prielaidą, kad *Šaltienos bistro* pasaulyje kanibalizmas yra normalizuotas, tapęs įprastu reiškiniu. Būtent ši nutylėta, bet aiški prievartos forma atspindi grotesko esmę – ypač tai, ką Michailas Bachtinas vadina atvirkštine etika: moralei prieštaraujantys veiksmai ne tik vykdomi, bet ir nekvestionuojami. Galima teigti, kad romane vaizduojama aplinka yra iš esmės nesveika – joje žmogaus gyvybė netenka vertės, o mirties ir smurto vaizdiniai tampa integralia socialinio ir kulinarinio pasaulio dalimi. Nors išsamesnę kanibalizmo analizę pateiksiu toliau, jau šiame epizode matome, kaip giliai dehumanizacija įsišaknijusi kasdienybėje.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip pagrindinis veikėjas apibūdina savo būsimą žmoną Šachlą – moterį, kurią „įsimyli iš pirmo žvilgsnio“. Jausmai jai perteikiami ne romantizuotai, o per juslines, net fiziologines asociacijas, kurios balansuoja tarp šlykštumo ir potraukio:

Tą akimirką, rodos, mačiau ir užuodžiau visa, pradedant tuo, kas nepadoru, baigiant visu tuo, kas šventa. Oras atsidavė vištų mėšlui, o galvoje šmėsčiojo vaizdai, kaip senelis paduoda man stiklinę kaimiško pieno su rieke batono. Mačiau ją nuoga, galėjau užuosti jos krūtis ir pieną, kurio kada nors pritvinks jos motiniškos liaukos. Merginos veide tąkart man atsispindėjo viskas, ką būčiau norėjęs žinoti: ką ji mėgsta, ko jai reikia, kas ji tokia. Jos akys šaukte šaukė, kad jai patinka seno rūšio ir šlapio betono kvapas. Aš žinojau: ji puikiai verda sriubą ir myli motiną, ji nori vestuvių ir jai neapsakomai patinka šokti. Užuočiau jos burnos kvapą, jis nebuvo malonus, tačiau buvo skirtas man“. (Dumbrytė, I. 2021)

Kaip matome, šis potyris yra net priešingas tradiciniam erotiniam vaizdavimui. Geismas čia siejamas ne su saldumynais, vaisiais ir medumi, bet išreiškiamas per mėšlo, rūšio, betono kvapus. Tai netradicinis ir sąmoningai iškreiptas jausminis santykis. Tai simbolizuoja, kad geismas čia yra tik

kūniškas, siejamas su brutalumu. Ryškiausiai šitas ryšys pasimato kulminaciniame epizode, kai moteris pavirsta kiaule ir yra paskerdžiama. Prieš analizuojant šią sceną, svarbu išsiaiškinti, ką reiškia pats pavirtimo į kiaulę motyvas ir kaip jis siejasi su moters kaip kūno, o ne kaip savarankiško asmens, vaizdavimu.

Norint suprasti ir ištirti, ką reiškia moters pavirtimas kiaule, reikia kiek įmanoma nuodugniau išanalizuoti vestuvių sceną. Visų pirma, nors šis faktas tiesioginei analizei didelės reikšmės neturi, vis dėlto verta pastebėti, kad nuotakos apranga ne tradiciškai balta, o juoda. Nors paminima, kad golodams juoda yra šventės, o ne gedulo spalva, ši detalė vis tiek atrodo kaip sąmoningai iškreipta tradicija. Tačiau mums svarbesnis tyrimo objektas, kuris, be abejo, labai ryškiai nurodo į iškrypimą, yra maistas.

Vietoje įprasto saldaus torto su šokoladu ar vaisiais, kas, kaip jau anksčiau minėta, literatūroje simbolizuoja švelnumą ir pagundą, čia patiekiamas šaltienos tortas. Saldumynai romane apskritai pristatomi kaip silpnumo požymis. Tai itin aiškiai parodo veikėjo pasakymas, kad „cukrų valgo tik gėjai ir visokie išsigimėliai“ (Dumbrytė, 2021). Ši replika atskleidžia kelis svarbius dalykus. Akivaizdu, kad čia pasireiškia atvirai homofobiškas marginalizuotų grupių menkinimas – saldumynų vartojimas susiejamas su „kitoniškumu“, kuris vertinamas kaip silpnumas ar net „išsigimimas“. Taigi maistas įgyja ir ideologinį krūvį, nes tai, ką žmogus valgo, rodo jo vietą galios struktūroje. Antras svarbus aspektas – tai brutalaus „tikrojo“ vyriškumo garbinimas. Apie šaltienos ir apskritai mėsos simboliką, agresijos, žiaurumo ir sužvėrėjimo reikšmės išsamiai kalbėta pirmajame analizės poskyriuje. (Adams, 1990; Gladvin, 2020), tačiau vestuvių scenoje, kur vietoje tradicinio saldaus torto patiekiamas šaltienos tortas, ši vertybių inversija ypač ryški. Todėl galime teigti, kad šioje scenoje sąmoningai apverčiami įprasti vestuvių simboliai: vietoje švelnumo ir viliojimo čia tarsi jau nurodoma į žiaurumą bei fizinį jėgos demonstravimą. Groteskas čia pasitelkiamas kaip priemonė parodyti, kaip smurtinė kultūra ne tik toleruojama, bet ir ritualizuojama per maistą. Šaltienos tortas tampa išankstiniu ženklu, pranašaujančiu nelaimę. Jo aprašymas – tarsi įvadas į tolimesnius veiksmus. Šis simbolinis aspektas kone pats svarbiausias tyrime. Scena prasideda po lytinio akto tarp jaunavedžių, kai moteris prasitaria, kad nemyli jauniko, o gal net jo nekenčia. Po to protagonistas mato jos veidą kaip kiaulės – vietoje nosies atsiranda kiaulės šnypas. Šią analizę grindžiu jau anksčiau teorinėje dalyje išdėstytais argumentais: bendra kanibalizmo koncepcija, kuri glaudžiai susijusi su Adams idėjomis. Adams teigia, kad tiek moterys, tiek gyvūnai yra prievartos objektai ir iš esmės traktuojami vienodai. Remiantis šia traktuote, galima daryti išvadą, kad protagonistui moteris yra tik „suvartojamas objektas“ be teisių į savo nuomonę, o jos valia ir protas tiesiog prilyginami kiaulei. Jos kūnas skirtas pasisavinimui, o ne dialogui.

Momentas, kai moters kūnas virsta kiaulės kūnu ir ji brutaliai paskerdžiama, simboliškai prilygsta išprievartavimui. Kaip jau minėta teorinėje dalyje, patriarchalinėje visuomenėje moters ir gyvūno kūnai dažnai suobjektinami, o jų pavaldumas sistemai grindžiamas ta pačia logika (Adams, 1990). Tad, pasitelkiant groteską, Adams koncepciją bei kanibalizmo vaizdinius, galima teigti, kad čia pasireiškia visiškas moters kaip asmenybės sunaikinimas.

Ypač svarbu tai, kad moters įvaizdis šioje scenoje atitinka groteskinio kūno sampratą. Įvyksta radikali kūno deformacija, transgresija – moteris praranda savo žmogišką pavidalą ir virsta gyvuliu. Šis virsmas sąveikauja su kanibalizmo koncepcija. Grotesko kulminacija įvyksta būtent tuomet, kai moteris virsta kiaule ir yra nužudoma – tai išreiškia ne tik fizinę, bet ir egzistencinę jos dehumanizaciją:

– Tu nei iš šio, nei iš to dingai. Šachla ėmė kriuksėdama šlaistytis pakampėm, galvojom - prisigėrė. Tada žiūrim – pūstis pradėjo, kojytės susitraukė, į kanopas pavirto. Tada paklaiko lakstyt kaip pasiutusi, stalus varto, šaltieną nuo stalo ėda“ (Dumbrytė, 2021)

Šiame aprašyme akivaizdžiai išryškėja tiek kūno pasikeitimas, jo radikalus virsmas, tiek jo deformacija – tai esminiai grotesko bruožai. Remiantis Adams feministine teorija bei kanibalizmo koncepcija apskritai, galima teigti, kad čia jau prasideda moters naikinimas. Tarsi ruošiamasi atlikti prievartavimo aktą, nes sugyvuėjimas atima iš moters bet kokią pasirinkimo laisvę, net galimybę prabilti. Moteris netenka žmogiškojo statuso, o kartu praranda galimybę rinktis, kalbėti ar priešintis. Ji ne tik fiziškai, bet ir simboliškai nutildoma. O virsmas gyvuliu leidžia vyrams be jokios atsakomybės su ja elgtis, kaip panorėję.

Kiaulės kūnas romane vaizduojamas kaip masyvus, turintis didelę materialinę vertę, pažymima, kad jį galima įvairiai perdirbti. Vyrai žiūri į kiaulę kaip į vartojamą daiktą, produktą, kurį galima „paruošti“ ir „sunaudoti“. Tai analogiškai taikoma ir moteriai, kuri suvokiama tik kaip fizinio malonumo ir fizinės naudos šaltinis. Ši dehumanizacija perteikiama groteskiškai ir natūralistiškai:

– Kaip tai kas? Mėšlas! Ką, pats nematai? Kiaulės paprastai tiek nesituština. Šaltas protas man sako, kad tavo žmona bus prisiedusi kažko ne to ir, ko gero, jai paleido žarnas. Gerai, neišmanėli, žinok, kiaulę prieš skerdžiant reikia atitinkamai šerti, kurį laiką, taip sakant, padaryti žarnyno šluotą. O dabar pati išsivalė, mums mažiau vargo bus.“ (Dumbrytė, 2021).

„Čia saldžiai miegojo riebi, apsidirbusi ir smirdanti ar tai kiaulė, ar tai mano žmona (Dumbrytė, 2021).

Šie pareiškimai nepalieka vietos moters kaip asmens suvokimui. Ji tiesiogiai tapatinama su gyvūnu. Toks kalbėjimas atskleidžia ne tik smurtinį požiūrį į kūną, bet ir groteskinį žmogaus

kūniškumo išniekinimą. Šiurpi paskerdimo scena simbolizuoja moters išprievartavimą, kas savo ruožtu reiškia visišką fizinį, emocinį bei moralinį moters sunaikinimą. Tačiau svarbu pabrėžti, kad kartu čia įvyksta ir vyro vidinis žlugimas, jo paties moralinės sistemos griūtis. Taip pat verta pastebėti, kad moteris šioje situacijoje neturi jokios veikimo galios – ji yra pasyvi auka, kuri negali priešintis, kovoti už save ir savo teises ar orumą. Ji jokių būdu netampa laisva. Toks vaizdavimas rezonuoja su Carol J. Adams teorija apie moters ir gyvūno kūnų suobjektinimą patriarchalinėje kultūroje, taip pat su Lusin (2013) pastebėjimais apie moters ištrynimą per smurtą.

Išvados

Tyrimo metu paaiškėjo, kad Ievos Dumbrytės romane *Šaltienos bistro* itin svarbus vaidmuo tenka gastropoetikai ir groteskui – tai ne tik estetiniai, bet ir konceptualūs įrankiai. Jie padeda atskleisti veikėjų moralinį žlugimą ir atkreipia dėmesį į moters sumenkinimą bei visuomenės normų ir vertybių pažeidimą.

Romane maistas veikia ne tik kaip fizinio būtinumo elementas, biologinis poreikis, bet ir kaip simbolinis kodas, atspindintis socialinį statusą, galios santykius, asmens tapatybės pokyčius. Groteskas yra reikšminis romano principas, pasitelkiamas kūrinio aplinkos ir veikėjų vaizdavimui, išryškinantis moralės iškrypimus šiuolaikinėje visuomenėje. Taip atskleidžiama gastrogrotesko funkcija kaip socialinės kritikos forma.

Analizuojant moters paveikslą, ypač reikšminga feministinės teorijos ir kanibalizmo koncepcijų sąveika. Ji padeda giliau suprasti patriarchalinės visuomenės struktūras ir moters pavertimą vartojimo objektu. Moters transformaciją į kiaulę galima suvokti kaip įsišaknijusio patriarchalinio požiūrio refleksiją.

Tyrimo rezultatai patvirtina, kad literatūrinės priemonės ir teorinės koncepcijos (šiuo atveju – gastropoetika, groteskas) yra veiksmingas būdas analizuoti sudėtingus visuomenės reiškinius, moralinį išsigimimą ir lyčių nelygybę. Dumbrytės romanas *Šaltienos bistro* yra puikus pavyzdys, kaip šiuolaikinė lietuvių literatūra gali paversti groteską socialinės kritikos ir kultūrinės analizės įrankiu.

Santrauka

Šiame magistro darbe analizuojamas Ievos Dumbrytės romanas *Šaltienos bistro*, pasitelkiant gastropoetikos ir grotesko teorinius rėmus. Tyrimo pagrindiniai tikslai – išnagrinėti romano vaizduojamą aplinką ir jos estetinius, simbolinius bei ideologinius sluoksnius, parodant, kaip maisto vaizdiniai tampa naratyviniu įrankiu veikėjų moraliniam žlugimui ir moters sumenkinimui atskleisti. Romane maistas iškyla kaip centrinis simbolinis elementas, kuris leidžia analizuoti ne tik personažų psichologiją, bet ir platesnes socialines bei kultūrinės reikšmes. Analizė pagrįsta gastropoetikos koncepcija, leidžiančia tyrinėti, kaip kulinariniai įvaizdžiai peržengia juslinį lygmenį ir tampa egzistenciniu, moraliniu bei politiniu diskursu.

Darbo metodologinis pagrindas apima ne tik gastropoetiką, bet ir grotesko estetikos analizę, kuri padeda išryškinti iškreiptas ribines situacijas, perteikiančias veikėjų moralinę degradaciją. Grotesko priemonėmis kuriamas pasaulis, kuriame nebelieka aiškios ribos tarp žmogiško ir nežmogiško, tarp kasdienybės ir siaubo, tarp maisto ir kūno. Tyrimas taip pat remiasi kanibalizmo sąvoka, kuri literatūriniame kontekste interpretuojama kaip kraštutinė kontrolės ir sunaikinimo forma, susijusi su galia ir kūniškumo perkonstruavimu. Svarbus teorinis ramstis – C. J. Adams feministinė analizė, pabrėžianti gyvūnų ir moterų instrumentalizavimo paraleles bei dominuojančios kultūros simbolinę prievartą.

Tyrimo metu siekiama atskleisti, kaip maisto simbolika susijusi su tapatybės formavimu, galios struktūromis ir socialiniais santykiais. Detaliai nagrinėjama, kaip konkretūs kulinariniai elementai – tokie kaip šaltiena, mėsa ar valgymo, maisto gaminimo situacijos – įgauna kultūrinį ir ideologinį svorį. Taip pat analizuojamas grotesko vaidmuo – kaip jis funkcionuoja tekstinėje struktūroje, kaip prisideda prie romano atmosferos formavimo ir kokius moralinius iškrypimus išryškina. Per grotesko optiką atskleidžiamas veikėjų ryšys su kūnu, geismu ir norma, o tai leidžia įvardyti platesnius kultūrinius konfliktus.

Tyrimas išryškina ir moters kūno objektifikavimą bei dekonstrukciją, pasitelkiant kanibalizmo ir feminizmo teorijų sąveiką. Moters kūnas romane tampa simboliu paviršiumi, ant kurio projektuojami galios, kontrolės, seksualumo bei smurto naratyvai. Kūnas čia nebėra tik biologinė duotybė – jis virsta ideologiniu konstruktu, kuriame persipina baimė, geismas ir dominavimas.

Tyrimo rezultatai rodo, kad literatūrinės priemonės ir teoriniai modeliai padeda atskleisti sudėtingus visuomenės reiškinius, tokius kaip moralės dezintegracija, tapatybės krizė ir lyčių nelygybė. Ievos Dumbrytės *Šaltienos bistro* yra reikšmingas tekstas, kuriame maistas, kūnas ir groteskas virsta priemonėmis, leidžiančiomis permąstyti šiuolaikinės kultūros požiūrį į moterį ir jos moralę.

Raktažodžiai: gastropoetika, groteskas, kanibalizmas, feministinė literatūros kritika, maisto simbolika, moters kūnas, šiuolaikinė lietuvių literatūra, Ieva Dumbrytė

Summary

This master thesis analyzes Ieva Dumbrytė's novel *Šaltienos bistro* through the theoretical frameworks of gastropoetics and the grotesque. The primary objective is to examine the novel's setting and thematic depth, focusing on how food imagery functions as a narrative tool to express the characters' moral decay and the degradation of women. In the novel, food emerges not merely as sustenance but as a symbolic medium that reflects psychological states and social critique. Gastropoetics is employed to explore how culinary motifs transcend sensory meaning, becoming intertwined with existential, ethical, and ideological discourse.

The study's methodology also incorporates the analysis of grotesque aesthetics, which illuminate the distorted, exaggerated, and boundary-crossing aspects of the text. The grotesque world of *Šaltienos bistro* blurs the line between the human and the non-human, the mundane and the horrific, the edible and the embodied. Cannibalism is explored as an extreme metaphor for domination and annihilation, related to power dynamics and the reconstruction of corporeality. Central to the analysis is C. J. Adams's feminist theory, which highlights the symbolic and material parallels between the treatment of animals and women, foregrounding the systemic violence embedded in dominant cultural narratives.

The research aims to uncover the complex role of food symbolism in relation to identity, power, and social structures. Specific attention is paid to the cultural and ideological significance of dishes such as aspic, meat, and the act of consumption itself. The grotesque is examined not only as a stylistic device but as a mode of ethical and political commentary that shapes the novel's narrative and emotional atmosphere. It helps to articulate the characters' relationships to their own bodies, to desire, and to societal norms, revealing deeper cultural tensions.

Furthermore, the study explores the objectification and deconstruction of the female body, employing the intersection of cannibalistic and feminist theories. The female body becomes a symbolic surface upon which narratives of control, sexuality, and violence are projected. It is no longer a biological given but a site of ideological production, where fear, domination, and consumption converge.

The findings demonstrate how literary techniques and theoretical perspectives illuminate the novel's critique of broader societal issues, including moral disintegration, identity fragmentation, and gender inequality. Šaltienos bistro emerges as a significant literary work in which food, flesh, and the grotesque function as tools to interrogate contemporary culture's treatment of women and their morality.

Keywords: gastropoetics, grotesque, cannibalism, feminist literary criticism, food symbolism, female body, contemporary Lithuanian literature, Ieva Dumbrytė

Literatūros sąrašas

Literatūra

1. Adams, C. J. (1990). *The sexual politics of meat: A feminist-vegetarian critical theory*. Continuum.
2. Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and his world* (H. Iswolsky, Trans.). Indiana University Press.
3. Coghlan, J. M. (Ed.). (2020). *The Cambridge companion to literature and food*. Cambridge University Press.
4. Dumbrytė, I. (2021). *Šaltienos bistro*. Kitos knygos.
5. Gladwin, D. (Ed.). (2020). *Gastro-modernism: Food, literature, culture*. Clemson University Press.
6. Humble, N. (2020). *The literature of food: An introduction from 1830 to present*. Bloomsbury Academic.
7. Kalėda, A. (2019). Groteskas. In A. Kalėda, R. Kmita, & D. Satkauskytė (Eds.), *Sovietmečio lietuvių literatūra: Reiškiniai ir sąvokos* (pp. 274–284). Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
8. Katkus, L. (Ed.). (2018). *Grotesque revisited: Towards the understanding of the modern grotesque*. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
9. Laurušaitė, L. (2024). Maistas kaip grotesko įrankis šiuolaikinėje lietuvių ir latvių prozoje. *Colloquia*, 54.
10. Lusin, C. (2013). Curry, tins and grotesque bodies: Food, cultural boundaries and identity in Anglo-Indian life-writing. In L. Piatti-Farnell & D. L. Brien (Eds.), *The Routledge companion to literature and food* (pp. 222–234). Routledge.
11. Piatti-Farnell, L., & Brien, D. L. (Eds.). (2018). *Companion to literature and food*. Routledge.
12. Krzychylkiewicz, A. (2015). *The grotesque in the works of Bruno Jasieński*. Peter Lang.
13. Kubilius, V. (1986). Groteskas – tragiškas juokas. In *Žanrų kaita ir sintezė*. Vaga.
14. Roberts, L. (2020). *The grotesque modernist body: Gothic horror and carnival satire in art and writing*. Palgrave Macmillan.
15. Shahani, G. G. (Ed.). (2020). *Food and literature*. Cambridge University Press.
16. Tigner, A. L., & Carruth, A. (2017). *Literature and food studies*. Routledge.

Šaltiniai

1. 15min. (2022, sausio 25). Kūrybiškiausia metų knyga paskelbta Ievos Dumbrytės „Šaltienos bistro“. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/kurybiskiausia-metu-knyga-paskelbta-ievos-dumbrytes-saltienos-bistro-29-1647138>
2. 15min. (2022, gegužės 31). Liudo Dovydeno premija rašytojai Ievai Dumbrytei. <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/liudo-dovydeno-premija-rasytojai-ievai-dumbrytei-286-1694652>
3. Delfi kultūra. (2022, gegužės 31). Liudo Dovydeno premija – Ievai Dumbrytei. <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/liudo-dovydeno-premija-ievai-dumbrytei-90505737>
4. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. (2022). Liudo Dovydeno premija – rašytojai Ievai Dumbrytei. <https://lla.lt/lt/naujienos/411-liudo-dovydeno-premija-rasytojai-ievai-dumbrytei>
5. LRT.lt. (2023, vasario 21). Jurga Ivanauskaitės premija skirta rašytojai Ievai Dumbrytei. <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2494083/jurgos-ivanauskaites-premija-skirta-rasytojai-ievai-dumbrytei>
6. LRT.lt. (2022, sausio 13). „Šaltienos bistro“ autorė Dumbrytė: darbas banke – meditacija. O jei nesustodama rašyčiau aštuonias valandas – turbūt išprotėčiau. <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1652573/saltienos-bistro-autore-dumbryte-darbas-banke-meditacija-o-jei-nesustodama-rasytu-astuonias-valandas-turbut-isprotetu>